

MATEMATIKAI KOMPETENCIATERÜLET „B”

Magyar nyelv

7. évfolyam

TANÁRI ÚTMUTATÓ

KÉSZÍTETTÉK: Efné Nagy Zsuzsanna
Gyuricza Zsolt

A kiadvány az Educatio Kht.
Kompetenciafejlesztő oktatási program kerettanterve alapján készült.

A kiadvány a Nemzeti Fejlesztési terv Humán erőforrás-fejlesztési Operatív Program 3.1.1. központi program (Pedagógusok és oktatási szakértők felkészítése a kompetencia alapú képzés és oktatás feladataira) keretében készült, a sulinova oktatási programcsomag részeként létrejött tanulói információhordozó. A kiadvány sikeres használatához szükséges a teljes oktatási programcsomag ismerete és használata.

A teljes programcsomag elérhető: www.educatio.hu címen.

Fejlesztési programvezető: Pálfalvi Józsefné dr.

Szakmai tanácsadók: Fábián Mária, dr. Molnár Éva, dr. Vidákovich Tibor

Szakmai lektorok: dr. Berkéné dr. Sajti Ilona, dr. Molnár Edit Katalin

Grafika: V. Molnár Júlia

Felelős szerkesztő: Teszár Edit

©

Szerzők:
Efné Nagy Zsuzsanna
Gyuricza Zsolt

Educatio Kht. 2008.

TARTALOM

A matematikai kompetencia fejlesztése más tantárgyak keretei között	5
Általános útmutató	12
1. MODUL: A mondat fogalma, fajtái	13
2. MODUL: A mondat fő részei	27
3. MODUL: Szó szerkezetek az egyszerű mondatban	41
4. MODUL: A tárgyas szó szerkezet jellemzői	55
5. MODUL: A szóösszetételek	71

A MATEMATIKAI KOMPETENCIA FEJLESZTÉSE MÁS TANTÁRGYAK KERETEI KÖZÖTT

A matematikai kompetencia más tantárgyak keretei közötti fejlesztésének koncepcióját egyrészt a matematikai kompetenciaterület általános fejlesztési (szakmai) koncepciója (Vidákovich, 2005) alapján, másrészt az érintett készségek és képességek fejlődésére és fejleszthetőségére vonatkozó szakirodalmi források, kutatási előzmények (elsősorban Csapó, 2003) figyelembevételével kell kialakítanunk.

Ez azt jelenti, hogy a más tantárgyak keretei közötti fejlesztés során is kiemelten kell kezelnünk az általános fejlesztési koncepcióban meghatározott kompetenciakomponensek fejlesztését (1. számolás, számolás; 2. mennyiségi és valószínűségi következtetés; 3. becslés, mérés, mértékegységváltás; 4. szövegesfeladat- és problémamegoldás; 5. rendszerezés, kombinatívitás; 6. deduktív és induktív következtetés). A koncepció alapján adott a fejlesztés alapvető stratégiája is (tartalmas direkt fejlesztés), mely a más tantárgyak keretei közötti fejlesztésnek egyébként is szinte az egyedül szóba jöhető formája. Ugyancsak az általános koncepció része, hogy a kritikus készségek, képességek esetében kritériumorientált fejlesztést célszerű alkalmazni.

A tervezés során a legfontosabb tennivaló a más tantárgyak keretei közötti fejlesztés stratégiájának, módszereinek további pontosítása, majd ennek alapján a kialakított stratégia szerint várhatóan valóban fejleszthető matematikai kompetenciakomponensek, készségek és képességek rendszerének összeállítása, illetve az ezek hatékony fejlesztésére alkalmas iskoláztatási szakaszok kijelölése. Ezt követően természetesen megoldandó egyrészt a készségek és képességek eredményes fejlesztését legjobban segítő tantárgyak és tantárgyi tartalmak kiválasztása, másrészt a matematikai kompetencia fontos részét képező motivációs tényezők fejlesztésének kidolgozása is.

1. A MÁS TANTÁRGYAK KERETEI KÖZÖTT TÖRTÉNŐ FEJLESZTÉS STRATÉGIÁJA ÉS MÓDSZEREI

A matematikai kompetencia fejlesztésének általános koncepciója szerint a fejlesztés javasolt alapstratégiája a tartalmas direkt fejlesztés. Ennek a fejlesztési stratégiának a lényege, hogy a készségeket és képességeket a tanítási órákon, az egyébként is feldolgozandó tantárgyi tartalmak felhasználásával, azok kismértékű átalakításával fejlesztjük (Csapó, 2003; Nagy, 2000). Nyilvánvaló, hogy a más tantárgyak keretei közötti fejlesztés esetében ennek a stratégiának az alkalmazása a legcélszerűbb.

A korábbi kutatások eredményei alapján azonban az is ismert, hogy a tartalmas direkt fejlesztéssel csak abban az esetben gyorsítható meg a készségek, képességek fejlődése, ha a fejlesztést megfelelő gyakorisággal, következetesen, és természetesen a megfelelő iskoláztatási szakaszban végezzük. Jelentős fejlesztő hatás csak attól a programtól remélhető, amelyben a fejlesztés hosszabb időszakon át, lehetőleg hetente többször sorra kerül. A hatás valószínűségét növeli, ha ugyanazoknak a készségeknek, képességeknek a fejlesztése egyszerre több tantárgyban, párhuzamosan folyik.

A matematikai kompetencia fejlesztésre kiválasztott komponensei, készségei és képességei között számos alapvető fontosságú, ún. kritikus készség és képesség van, melyek esetében a kritériumorientált fejlesztés látszik célszerűnek. A kritériumorientált fejlesztés alapelve az, hogy meghatározzuk a készség, képesség elérendő, optimális szintjét, és a fejlesztést minden tanuló esetében addig folytatjuk, amíg ezt a szintet el nem éri vagy legalábbis eléggé meg nem közelíti (Csapó, 2003; Nagy, 2000).

A kritériumorientált fejlesztés előfeltétele, hogy ismertek legyenek a fejlesztendő készség, képesség fejlődési folyamatai, illetve a fejlettségi szintek, és ezek közül is elsősorban az optimális fejlettség szintje. Ezeken kívül természetesen szükség van kritériumorientált mérőeszközökre is, amelyekkel a készség, képesség fejlődése nyomon követhető, és a fejlesztés aktuális feladatai meghatározhatók. A matematikai kompetencia kiemelt komponensei esetében ezek a feltételek csak részben adóttak, néhány komponens fejlődésének feltérképezése, illetve a megfelelő mérőeszközök kifejlesztése további kutatásokat igényelne.

Mindezekből következik, hogy a matematikai kompetencia más tantárgyakban való fejlesztésére elsősorban olyan kompetenciakomponenseket kell kiválasztanunk, amelyek fejlesztése hosszabb időn, lehetőleg egész tanéven keresztül, több tantárgyban is folytatható. A fejlesztési program kidolgozása során figyelembe kell vennünk azt is, hogy mely készségekre, képességekre vannak már a kritériumorientált fejlesztést segítő eszközök.

Végül a fejlesztés számára legkedvezőbb iskoláztatási szakaszok meghatározása is fontos szempont, hiszen az egyes készségek, képességek fejleszthetőségi esélyei nem minden iskoláztatási periódusban azonosak, ezért a fejlesztési programot életkorfüggően kell kialakítani. A legtöbb készség, képesség esetében a fejlesztési feladatok zömét egy-két iskoláztatási szakaszban kell megoldani, ez azonban nem jelenti azt, hogy az adott szakasz(ok) végére minden tanuló eléri a kívánatos fejlettségi szintet, és az is előfordulhat, hogy jó néhány tanuló már a szakasz(ok) lezárása előtt megfelelő szintet ér el. Ezért minden iskoláztatási szakaszban gondolnunk kell az átlagosnál lényegesen lassabban és lényegesen gyorsabban fejlődők fejlesztési igényeire is.

2. A FEJLESZTÉSRE JAVASOLT KOMPETENCIAKOMPONENSEK ISKOLÁZTATÁSI SZAKASZOK ÉS KÉPESSÉGCSOPORTOK SZERINT

Az 1. táblázatban a matematikai kompetencia más tantárgyakban való fejlesztésre javasolt készségeit és képességeit abból a szempontból tekintjük át, hogy az általános fejlesztési koncepcióban is szereplő iskoláztatási szakaszokban (1–4., 5–8., 9–12. évfolyam) mely készségek, képességek fejlesztése tűnik a legcélszerűbbnek, illetve oldható meg a fent részletezett feltételek (megfelelő gyakoriságú, következetes fejlesztés, lehetőleg több tantárgyban párhuzamosan) mellett. A táblázat azt is mutatja, hogy az egyes kompetenciakomponensek esetében mely iskoláztatási szakaszokban kell az átlagosnál lényegesen gyorsabban (G), az átlagosnak megfelelően (Á), illetve az átlagosnál lényegesen lassabban (L) fejlődők fejlesztésére gondolnunk.

A táblázat tartalma természetesen csak javaslat, melyet matematikai tanterv- és tananyagfejlesztő, illetve szakmódszertani szakértők bevonásával lehet véglegesíteni.

1. táblázat: A matematikai kompetencia más tantárgyak keretei közötti fejlesztésre javasolt komponensei iskoláztatási szakaszok és képességcsoportok szerint

Kompetenciakomponens	1–4. évfolyam	5–8. évfolyam	9–12. évfolyam
Számlálás	Á, L	L	–
Számolás	Á, L	L	–
Mennyiségi következtetés	Á, L	L	–
Valószínűségi következtetés	G	G, Á	G, Á, L
Becslés, mérés	Á, L	L	–
Mértékegységváltás	Á, L	L	–
Szövegesfeladat-megoldás	Á, L	L	–
Problémamegoldás	G	G, Á	G, Á, L
Rendszerezés	G, Á	G, Á, L	Á, L
Kombinativitás	G, Á	G, Á, L	Á, L
Deduktív következtetés	G, Á	G, Á, L	G, Á, L
Induktív következtetés	G, Á	G, Á, L	G, Á, L

A táblázat tükrözi, hogy a matematikai kompetencia fejlesztésére készülő programokban kiemelten kezelendő komponensek egy része, mint például a számlálás, számolás, a mennyiségi következtetés, a becslés, mérés, mértékegységváltás, a szövegesfeladat-megoldás erősen matematika-specifikusak. Ezeknek a készségeknek, képességeknek a fejlesztése a matematikatanítás hagyományos alapfeladatai közé tartozik, és bár alkalmazásuk esetenként más tantárgyakban is szükséges, ezeknek a feladatoknak a más tartalmakkal való megjelenítése is egyértelműen a matematikát idézi a pedagógusok és a tanulók számára egyaránt.

Nem véletlen, hogy ha ezekkel a készségekkel, képességekkel bármilyen probléma van, a más tantárgyat tanító szaktanár azonnal a matematikát, illetve a matematika szakos kollégát emlegeti, akinek ezt „meg kellett volna tanítania”. Ezért ezeknek a készségeknek, képességeknek a más tantárgyakban való fejlesztése – bármennyire is szükséges lenne – csak viszonylag szűk keretek között mozoghat, és főleg az első iskoláztatási szakaszban lehet hatásos. Ezt követően esetleg a lényegesen lassabban haladók számára adhatók a felzárkóztatást segítő, fejlesztő feladatok.

Néhány más kompetenciakomponens, mint például a valószínűségi következtetés vagy a problémamegoldás alkalmazása ugyan szintén a matematikai gondolkodásban a legjellemzőbb, de ezek egyúttal a gondolkodás olyan alapelemei, amelyek minden tantárgyban jelentősen gazdagíthatják a tananyagfeldolgozás módszereit, ezért fejlesztésük a más tárgyakat tanító szaktanárok számára is szívesen vállalt feladat lehet. Mindkét terület jellemzője, hogy az alkalmazás és így a fejlesztés lehetőségei is a második és a harmadik iskoláztatási periódusban egyre bővülnek, a lényegesen gyorsabban haladók mellett az átlagos fejlődésű, majd a lényegesen lassabban haladó tanulóknak is adhatunk ilyen jellegű feladatokat.

Végül a kiemelten kezelendő komponensek harmadik csoportja, a rendszerezés, kombinativitás, valamint a deduktív és induktív következtetés olyan általános készségeket, képességeket tartalmaz, amelyek nemcsak a különböző tantárgyakban, hanem a mindennapi élet számos területén is gyakran szükségesek, fejlettségük az intellektus fontos jellemzője. Ezért ezeknek a komponenseknek a fejlesztése szinte minden tantárgyban lehetséges, jóllehet a fejlesztő feladatok beillesztésének, illetve a fejlesztés hatékonyságának az esélyei az egyes tantárgyakban nem azonosak (Csapó, 2003).

A számos, jól dokumentált kísérleti előzmény és eredmény azonban lehetővé teszi, hogy ezeknek a készségeknek, képességeknek a fejlesztésére viszonylag könnyebben dolgozzunk ki fejlesztő feladatsorokat. A négy komponens fontossága és a fejlesztés kísérleti megalapozottsága alapján a más tantárgyak keretei közötti fejlesztésre elsősorban a rendszerezés, kombinativitás, deduktív és induktív következtetés készségeit, képességeit javasoljuk, ezért ezeket a következő pontban részletesebben is bemutatjuk.

3. A RENDSZERZŐ ÉS KOMBINATÍV KÉPESSÉG, A DEDUKTÍV ÉS INDUKTÍV GONDOLKODÁS FEJLESZTENDŐ RÉSZKÉPESSÉGEI

Mint arra már utaltunk, a rendszerezés, kombinativitás, illetve a deduktív és induktív gondolkodás fejlődésével, fejlesztésével kapcsolatban számos magyar nyelvű publikáció ismert. A következőkben a négy képességcsoport rövid bemutatása során ezekre támaszkodunk, de a sokféle rész-készség, rész-képesség részletes leírása nem lehet a koncepció feladata, ez megtalálható az idézett publikációkban.

A négy kompetenciakomponens fejlesztésre javasolt összetevőit a 2. táblázat foglalja össze. A táblázatban a komponenseket a képességkutatás és -fejlesztés hazai szakirodalmában szokásos terminológiát követve a *rendszerező képesség*, *kombinatív képesség*, *deduktív gondolkodás*, *induktív gondolkodás* címszavak alatt soroltuk fel. Az előző táblázathoz hasonlóan feltüntettük azt is, hogy az egyes készségek, képességek fejlesztését mely iskoláztatási szakaszokban, illetve milyen képességű tanulók számára javasoljuk (G: az átlagosnál lényegesen gyorsabban haladók, Á: átlagos ütemben haladók, L: az átlagosnál lényegesen lassabban haladók). Az utóbbi szempontokból mind a négy képességterületen belül sokféle változat előfordul, a fejlesztés hangsúlyai tehát nemcsak iskoláztatási szakaszonként, hanem a tanulók képességszintje, fejlődési üteme szerint is eltérhetnek.

A táblázat tartalma itt is csak javaslat, melyet matematikai és szak módszertani szakértők bevonásával szükséges megvitatni, illetve lehet véglegesíteni.

2. táblázat: A rendszerező és kombinatív képesség, valamint a deduktív és induktív gondolkodás fejlesztendő komponensei iskoláztatási szakaszok és képességszintek szerint

Kompetenciakomponens	1–4. évfolyam	5–8. évfolyam	9–12. évfolyam
Rendszerező képesség			
Halmazképzés, besorolás	G, Á	G, Á, L	Á, L
Definiálás	G	G, Á	G, Á, L
Felosztás	G, Á, L	Á, L	L
Sorképzés, sorképző osztályozás	G, Á, L	Á, L	L
Hierarchikus osztályozás	G	G, Á	G, Á, L
Kombinatív képesség			
Permutálás	Á, L	L	–
Variálás	G, Á	G, Á, L	Á, L
Kombinálás	G, Á	G, Á, L	Á, L
Összes részhalmaz képzése	G	G, Á	G, Á, L
Descartes-szorzat képzése	G, Á	G, Á, L	Á, L
Deduktív gondolkodás			
Kapcsolás	Á, L	L	–
Választás	G, Á	G, Á, L	Á, L
Feltételképzés	–	G, Á	G, Á, L
Előrelépő következtetés	Á, L	L	–
Visszalépő következtetés	G, Á	G, Á, L	Á, L
Választó következtetés	G, Á	G, Á, L	Á, L
Lánckövetkeztetés	G, Á	G, Á, L	Á, L
Kvantorok	–	G, Á	G, Á, L
Induktív gondolkodás			
Kizárás	G, Á	G, Á, L	Á, L
Átkódolás	G	G, Á	G, Á, L
Analógiák képzése	G, Á	G, Á, L	Á, L
Sorozatok képzése	G	G, Á	G, Á, L

A rendszerező képesség (Nagy, 2003) matematikai alapját a halmazokkal és relációkkal kapcsolatos műveletek képezik, a képesség fejlesztése azonban természetesen nem ezeknek a műveleteknek a megtanítását és gyakoroltatását jelenti, hanem az ezekre épülő gondolkodási sémák különböző tartalmakon való alkalmazását. A táblázatban látható részképességek közül a halmazképzés, besorolás, illetve a definiálás legjobban a fogalomkialakítással kapcsolatban működtethető, például dolgok közös tulajdonságai alapján halmazok alkotását, megnevezését vagy dolgoknak adott halmazokba való besorolását, illetve fogalmak adott tulajdonságok felhasználásával történő pontos meghatározását kérhetjük. A sorképzés és a hierarchikus osztályozás a dolgok közötti viszonyok alapján történő rendezésre épül, a sorképzés egydimenziós rendezést (idősor, mennyiségi sor, tartalmazási sor), a hierarchikus osztályozás pedig elágazó struktúrájú rendezést igényel.

A kombinatív képesség (Csapó, 2003; Nagy, 2004) matematikai hátterében a kombinatorikai műveletek állnak, de a képességfejlesztés itt sem ezeknek a tudatosítását, gyakorlását jelenti, hanem a megfelelő gondolkodási műveletek, halmazképzési algoritmusok konkrét tartalmakon való alkalmazását. A felsorolt részképességek közül a permutálás adott halmaz elemeinek sorba rendezését, a variálás adott halmazból meghatározott elemszámú rendezett részhalmazok kiválasztását, a kombinálás pedig adott halmazból meghatározott elemszámú, de nem rendezett részhalmazok kiválasztását jelenti. Az összes részhalmaz képzése hasonló a kombináláshoz, de az összes lehetséges elemszámú részhalmazt ki kell választani, a Descartes-szorzat képzése során pedig két halmaz elemeiből kell rendezett elem párokat kialakítani.

A deduktív gondolkodás (Vidákovich, 2002; 2004) matematikai alapja a klasszikus logika, de a fejlesztés során itt sem logikatanításról van szó. A felsorolt részképességek három csoportot képeznek. Az első csoportba a kétváltozós műveletek tartoznak, a kapcsolás az „és”, a választás a „vagy” és a „vagy..., vagy”, a feltételképzés a „ha..., akkor” és az „akkor és csak akkor..., ha” nyelvi elemek alkalmazásával képezhető összetett mondatok értelmezését igényli. A második csoport a következtetések csoportja, ezek közül az előrelépő és a visszalépő következtetés egyaránt a feltételképzés műveletét használja, de az első az előtag megerősítésével, a második pedig az utótag tagadásával. A lánckövetkeztetés már két feltételes állításra épül, ahol az első állítás utótagja és a második állítás előtagja azonos. A választó következtetésben a választás művelete szerepel, az egyik tag állításából vagy tagadásából kell a másik tagra következtetni. A kvantorok feladataiban a „minden” és a „van olyan” nyelvi sémákat és szinonimákat kell alkalmazni.

Az induktív gondolkodás (Csapó, 2003) matematikai háttere a szabályfelismerés és szabályalkotás. A fejlesztés lényege itt sem a matematikai módszerek tanítása, hanem a szabályfelismerés és szabályalkotás műveletének gyakorlása konkrét tartalmakon. Például az ebbe a csoportba tartozó kompetenciakomponensek közül a kizárás szabályfelismerést, illetve a kivétel megtalálását igényli, lényegében „kakukktójs” feladat. Az átkódolás konkrét példákon felismert művelet alkalmazását jelenti újabb konkrét esetben. Az analógiák képzése a konkrét példával bemutatott kapcsolat felismerésére és további alkalmazására épül, a sorozatok képzéséhez pedig néhány elem alapján a sorozat műveleti szabályának felismerése és ennek alapján további elemek előállítására van szükség.

A négy kompetenciakomponens rövid jellemezése mutatja, hogy mindegyik készség, képesség alapját matematikai struktúrák képezik, de a pedagógusnak a nem matematikai tantárgyi tartalmakon végzett fejlesztéshez nincs szüksége a háttérstruktúrák alaposabb ismeretére. A fejlesztő programok felépítésének mélyebb megértését azonban segítheti a kapcsolódó matematikai témakörök, a felhasznált matematikai struktúrák átgondolása. A tanulóknak pedig a képességek háttérében álló matematikai struktúrákat semmiképpen nem kell ismerniük, a más tantárgyakban történő fejlesztés során azokat nemcsak hogy nem kell megtanítani, hanem meg sem kell említeni. A halmazok, relációk, a kombinatorika, a logika, a szabályfelismerés és szabályalkalmazás tanítása, gyakoroltatása a matematikatanítás feladata.

4. A MÁS TANTÁRGYAK KERETEI KÖZÖTTI FEJLESZTÉS TARTALMI ÉS SZERVEZÉSI KÉRDÉSEI

A matematikai kompetencia fejlesztendő komponensei elvileg igen sokféle tartalommal működtethetők, tehát sokféle nem matematikai környezetben is fejleszthetők. Az iskolai, tantárgyi keretek között történő kompetenciafejlesztés lehetőségeit azonban korlátozza az, hogy a valóban eredményt ígérő, tehát megfelelő gyakoriságú, következetes, lehetőleg az egész tanévre elosztott fejlesztés csak olyan tantárgyakban lehetséges, amelyeknek tananyagában viszonylag gyakran és egyenletesen fordulnak elő a képességfejlesztő feladatok beillesztésére alkalmas anyagrészek. Ez a feltétel a matematikai kompetencia néhány komponense (elsősorban a rendszerezés, kombinativitás, illetve a deduktív és induktív következtetés) esetében több tantárgyban is teljesül, míg más komponensek (különösen az erősebben matematikaspecifikus készségek, képességek) esetében csak egyes tantárgyak egyes témakörei alkalmasak ilyen jellegű fejlesztésre.

A matematikai kompetencia kiemelten fejlesztendő komponensei és a fejlesztésre alkalmas tantárgyak közötti lehetséges megfeleltetéseket a 3. táblázatban foglaltuk össze. A táblázat csak az 1. táblázatban már megjelölt fejlesztési periódusokra ad meg tantárgyakat, és csak olyanokat, amelyek anyagába a korábbi képességfejlesztő kísérletek tapasztalatai alapján nagy valószínűséggel beilleszthető a megfelelő mennyiségű és minőségű fejlesztő feladat. A táblázatban egy-egy kompetencia-komponenshez és iskoláztatási szakaszhoz több tantárgy is tartozik, ez választási lehetőségeket jelent. A korábbiakban azonban már utaltunk arra, hogy a fejlesztés hatékonyabb, ha párhuzamosan több tantárgyban is zajlik, ezért célszerű minden készséget, képességet minden évfolyamon legalább két-három tantárgyban fejleszteni.

3. táblázat: A matematikai kompetencia kiválasztott komponenseinek fejlesztésére javasolt iskoláztatási szakaszok és tantárgyak

Kompetenciakomponens	1–4. évfolyam	5–8. évfolyam	9–12. évfolyam
Számlálás	ének-zene, technika, természetismeret, testnevelés	–	–
Számolás	ének-zene, technika, természetismeret, testnevelés	–	–
Mennyiségi következtetés	ének-zene, technika, természetismeret, testnevelés	–	–
Valószínűségi következtetés	ének-zene, technika, természetismeret, testnevelés	biológia, fizika, földrajz, kémia, történelem	biológia, fizika, földrajz, kémia, történelem
Becslés, mérés	technika, természetismeret, testnevelés	–	–
Mértékegységváltás	technika, természetismeret, testnevelés	–	–
Szövegesfeladat-megoldás	technika, természetismeret	–	–
Problémamegoldás	technika, természetismeret	biológia, fizika, földrajz, kémia, történelem	biológia, fizika, földrajz, kémia, történelem
Rendszerezés	magyar, technika, természetismeret	biológia, fizika, földrajz, kémia, magyar, történelem	biológia, fizika, földrajz, kémia, magyar, történelem
Kombinativitás	magyar, technika, természetismeret	biológia, fizika, földrajz, kémia, magyar, történelem	biológia, fizika, földrajz, kémia, magyar, történelem
Deduktív következtetés	magyar, technika, természetismeret	biológia, fizika, földrajz, kémia, magyar, történelem	biológia, fizika, földrajz, kémia, magyar, történelem
Induktív következtetés	magyar, technika, természetismeret	biológia, fizika, földrajz, kémia, magyar, történelem	biológia, fizika, földrajz, kémia, magyar, történelem

Mivel a matematikai kompetencia komponensei leginkább a természettudományi tárgyak készségeivel és képességeivel mutatnak rokonságot, ezért érthető, hogy a táblázatban felsorolt tantárgyak nagyobb része is ebbe a körbe tartozik. Ugyanakkor a természettudományi tárgyak, különösen a fizika, kémia viszonylag kis óraszama és emellett zsúfolt tananyaga nem mindig kedvez a képességfejlesztésnek. A korábbi képességfejlesztő kísérletek tapasztalatai azt mutatják, hogy a biológia, földrajz, sőt a humán tantárgyak (magyar, történelem) sokszor rugalmasabb kereteket kínálnak a képességfejlesztő feladatok beillesztésére.

A fejlesztés keretétől szolgáló tantárgyak kijelölése után ki kell választanunk azokat a témaköröket, tartalmakat, amelyekhez a fejlesztő feladatokat kapcsoljuk. Erre a célra olyan témakörök alkalmasak, amelyek viszonylag nagyobb terjedelműek, több tanítási órán is sorra kerülnek, így az ezekhez készült feladatok több alkalommal is használhatók lesznek, ugyanakkor a tartalmak újbóli felidézése nem lesz erőltetett. Célszerű, ha a kiválasztott témakörök egyenletesen helyezkednek el a tanév anyagában, mert így megoldható az is, hogy a fejlesztésre megfelelő gyakorisággal kerüljön sor, esetleg az egész tanévet átfogva.

A képességfejlesztő feladatok beillesztése során meg kell határoznunk azok alkalmazásának helyét és módját is. Ennek korlátja általában a tananyag viszonylagos zsúfoltsága, illetve a tanmenet szerinti haladás kényszere. Ezért a készség- és képességfejlesztő feladatok elvégzését úgy kell ütemoznünk, hogy az ezekkel történő foglalkozás legfeljebb tanóránként 5-10 percet vegyen igénybe. Még így is számolnunk kell azzal, hogy a fejlesztésre csak akkor szánhatunk megfelelő mennyiségű időt, ha a tananyag egyes részeit lerövidítjük, szükség esetén elhagyjuk.

A döntés nyilván nem könnyű, de a matematikai kompetencia legfontosabb, ún. kritikus készségei, képességei esetében ezek a módosítások elkerülhetetlenek. Azaz a néhány kritikus készség fejlesztését fontosabbnak kell tekintenünk, mint a tananyag maradéktalan, előre eltervezett ütemben történő feldolgozását. Ha ezeket a készségeket, képességeket kritériumorientált módszerekkel az optimális használhatóság szintjére kívánjuk fejleszteni, akkor ehhez differenciált, egyénre szabott fejlesztés szükséges.

Végül megtervezendők és kidolgozandók a tartalmas direkt, egyes esetekben kritériumorientált fejlesztés céljait szolgáló eszközök is. A fejlesztéshez általában ötféle eszköz lehet szükséges. A tanári kézikönyv minden esetben elkészítendő, a pedagógusok ebből ismerhetik meg a fejlesztés koncepcióját, módszereit, illetve ebben találják meg az alkalmazásra javasolt feladatokat. Az értékelő eszközök mindazon készségek és képességek esetében szükségesek, amelyekre a fejlesztés célváltozói épülnek, azaz amelyek fejlettségét többé-kevésbé rendszeresen értékelni kell. Tanulói munkafüzetre nem minden készség, képesség fejlesztéséhez van szükség, mivel egyes esetekben az egyébként is meglévő tananyagok, munkafüzetek is jól használhatók. Speciális eszközök csak néhány készség esetében jöhetnek szóba, ezek egyrészt a tanári szemléltetést, másrészt a tanulói munkát segítik. Végül a fejlődési mutató a kritérium-orientált készség- és képességfejlesztés nélkülözhetetlen kelléke, ennek segítségével követhető nyomon a fejlődés menete és határozhatók meg a hátralevő fejlesztési feladatok.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- C. Neményi Eszter és Somfai Zsuzsa (2001): *A matematikai tantárgy helyzete és fejlesztési feladatai*.
Csapó Benő (2003): *A képességek fejlődése és iskolai fejlesztése*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
Csíkos Csaba és Dobi János (2001): *Matematikai nevelés*. In: Báthory Zoltán és Falus Iván (szerk.): *Tanulmányok a neveléstudomány köréből*. Osiris Kiadó, Budapest, 355–372.
Dobi János (szerk., 1994): *A matematikatanítás a gondolkodásfejlesztés szolgálatában*. PSZMP – Calibra – Keraban, Budapest.
Nagy József (2000): *XXI. század és nevelés*. Osiris Kiadó, Budapest.
Nagy József (2003): *A rendszerező képesség fejlődésének kritériumorientált feltárása*. Magyar Pedagógia, 3. sz., 269–314.
Nagy József (2004): *Az elemi kombinatív képesség kialakulásának kritériumorientált diagnosztikus feltárása*. Iskolakultúra, 8. sz., 3–20.
Vidákovich Tibor (2002): *Tudományos és hétköznapi logika: a tanulók deduktív gondolkodása*. In: Csapó Benő (szerk.): *Az iskolai tudás*. Osiris Kiadó, Budapest, 201–230.
Vidákovich Tibor (2004): *Tapasztalati következtetés*. In: Nagy József (szerk.): *Az elemi alapkészségek fejlődése 4-8 éves életkorban*. Mozaik Kiadó, Szeged, 52–62.
Vidákovich Tibor (2005): *A matematikai kompetencia fejlesztésének koncepciója*. sulINova Kht., Budapest.

dr. Vidákovich Tibor

BEVEZETŐ

A 7. osztályos magyar nyelv tantárgyhoz készült füzet 5 témakörhöz kapcsolódik.

- Minden témakörhöz 5 egységre osztottuk a feladatokat, melyeket 5 órára elosztva lenne célszerű megoldani, mégpedig oly módon, hogy egy egység fejlesztő feladataival az adott tanóra 10-12 percében foglalkozzanak.
- A feladatok megoldásával a legcélszerűbb a tanóra elején foglalkozni, de egyéni belátás szerint máshova is illeszthetőek.
- A témakört bevezető szöveg alkalmas arra, hogy a nyelvtani ismereteket elmélyítse, rögzítse, összegezze, rendszerezze, a feladatok viszont elsősorban a gondolkodási képességek fejlesztését szolgálják. Így szeretnénk biztosítani, hogy a gondolkodási készségek tudatos és módszeres fejlesztése minél több tanórán és folyamatosan történjen, miközben a nyelvtani ismeretek is elmélyülnek.
- Javasoljuk, mielőtt a témával foglalkozni kezdenek, a tanulók már házi feladatként olvassák el a szöveget. A tanórán meg kell győződni róla, hogy megértették az olvasottakat.
- A szöveg feldolgozása után a tanulók többnyire önállóan, illetve az utasításban meghatározott formában oldják meg a feladatokat.
- Igyekeztünk a feladatokat az egységeken belül úgy elrendezni, hogy különböző fejlesztendő képességekre vonatkozzanak. Ezért célszerű, ha mindegyik feladatra sor kerül. Természetesen, amelyik feladattípusról kiderül, hogy már nagyon jól megy, arra nem érdemes időt fordítani.
- Feltétlenül ellenőrizték tanári irányítással a feladatok megoldását, majd végezzék el a javítást.
- Ha a feladatok megoldásához szükséges, akkor olvassák el újra a téma bevezető szövegét.

Az első témakör: a mondat fogalma és fajtái – a legalapvetőbb ismereteket tartalmazza csak, terjedelmi korlátok miatt nem tér ki a témakör minden lényeges részére, a mondat szerkezeti felosztása sem teljes. A fejlesztő feladatok a szöveghez készültek, így már a témakör bevezető óráin is tudnak foglalkozni velük.

1. MODUL

A MONDAT

FOGALMA, FAJTÁI

A MONDAT FOGALMA ÉS FAJTÁI

Beszédünk vagy írásunk legkisebb egysége a mondat.

A mondat tartalmi jellemzője: önálló, egész gondolatot fejez ki. A mondatok tartalmát a szövegösszefüggés vagy a beszédhelyzet teszi véglegessé, egyértelművé.

A mondat formai jellemzője: nyelvtani szabályok szerint összekapcsolt szavak alkotják, mivel általában több szóból állnak, de vannak egy szóból állóak is.

A mondatokat osztályozhatjuk:

- a közlésfolyamatban betöltött szerepük alapján,
- minőségük szerint,
- szerkezetük alapján.

Mondataink a közlésfolyamatban betöltött szerepük alapján:

A mondat a beszélő gondolatait, érzelmeit, akaratát fejezi ki. Minden mondat a tényleges vagy elképzelt valóságot ábrázolja, kifejezi a beszélőnek ehhez való viszonyát, s felhívja rá a hallgató figyelmét. A mondatfajtákban egyszerre fejeződik ki a beszélő közlési célja, a hallgatósághoz való viszonya és a hallgató szerepe. Ez a három tényező különféleképpen kapcsolódhat össze, így különféle mondatfajták jöhetnek létre: *kijelentő, kérdő, felszólító, felkiáltó és óhajtó* mondatok.

A mondatok logikai minősége:

A beszélő a valóságra vonatkozó gondolatait kifejezheti *állító* vagy *tagadó* mondatokkal. Minden mondatfajta lehet állító vagy tagadó is.

A mondatok szerkezete:

A mondatban különböző szófajú szavak találhatók, de a szavak a mondanivalótól függően más-más kapcsolatba léphetnek egymással. A szavak a mondatban *mondatrészekké* válnak, az állítmány, az alany, a tárgy, a határozó, a jelző szerepét töltik be.

Az *egyszerű* mondat egyetlen önálló, kerek gondolatot fejez ki, egy alany–állítmányi szerkezet van benne. Az *összetett* mondat két vagy több alany–állítmányi szerkezetet tartalmaz.

Az *egyszerű mondat* szerkezete alapján többféle lehet aszerint, hogy milyen mondatrészekből épül fel. Ha a mondat csak alany–állítmányi szerkezetből áll, akkor *tőmondatról* beszélünk. A *bővített mondatban* a fő mondatrészekon kívül más mondatrész is található (tárgy, határozó, jelző).

FEJLESZTENDŐ KÉPESSÉGEK

Kompetencia– komponens	1. egység	2. egység	3. egység	4. egység	5. egység
Rendszerező képesség					
Halmazképzés, besorolás	+				
Definiálás		+			
Felosztás			+		
Sorképzés, sorképző osztályozás				+	
Hierarchikus osztályozás					+
Kombinatív képesség					
Permutálás				+	
Variálás		+			
Kombinálás	+				
Összes részhalmaz képzése					+
Descartes– szorzat képzése			+		
Deduktív gondolkodás					
Kapcsolás					
Választás	+				
Feltételképzés		+			
Előrelépő következtetés				+	
Visszalépő következtetés			+		
Választó következtetés					
Lánckövetkeztetés					+
Kvantorok					
Induktív gondolkodás					
Kizárás	+				
Átkódolás			+	+	
Analógiák képzése		+			
Sorozatok képzése					+

1. EGYSÉG

1. FELADAT RENDSZEREZŐ KÉPESSÉG – HALMAZKÉPZÉS

Keressd meg azokat a *közös sajátosságokat*, amelyek mindegyik megállapításban szerepelnek, és írd ki a pontsorra!

- A) A beszéd egysége, önálló gondolatot fejez ki, nyelvtani szabályok szerint összekapcsolt szavakból épül fel.
- B) Az írásunknak önálló gondolatot kifejező egysége, amelyet nyelvtani szabályok szerint szavakból alkotunk.
- C) Kérdést tartalmazó egysége a nyelvi megnyilatkozásnak, amely egy egész, önálló gondolatot tartalmaz, szavak alkotják meghatározott nyelvtani szabályok szerint.
- D) Egy egész, önálló gondolat tagadása, amelyet nyelvtani szabályok szerint több szóból alkotunk.
- E) A beszélő érzelmeit, akaratát fejezi ki, önálló gondolatot tartalmaz, nyelvtani szabályok szerint szerkesztett szavakból épül fel.
- F) Nem igaz, hogy nem önálló gondolatot tartalmaz, és nem nyelvtani szabályok szerint összekapcsolt szavakból épül fel.

önálló gondolat, nyelvtani szabályok szerint

Mire vonatkoznak a kiemelt közös sajátosságok?

A mondatra vonatkoznak.

2. FELADAT INDUKTÍV GONDOLKODÁS – KIZÁRÁS

Melyik mondatfajta nem illik a sorba? Húzd át! Választásodat szóban indokold meg!

- a) kijelentő, kérdő, felszólító, felkiáltó, óhajtó, tagadó
(tagadó, mert ez logikai minőség szerinti mondatfajta, a többi tartalom szerinti)
- b) egyszerű, összetett, bővített, tőmondat, kérdő
(kérdő, mert a többi szerkezet szerinti mondatfajta)
- c) állító, tagadó, tőmondat, óhajtó
(óhajtó, mert a másik kettő logikai minőség szerinti mondatfajta)

Megjegyzés: a megoldások ellenőrzésekor az indoklást közösen beszéljék meg. Más megoldás is elfogadható, csak indoklás legyen helyes.

3. FELADAT

KOMBINATÍV KÉPESSÉG – KOMBINÁLÁS

Tamás és Judit barátok. Egymás mellett ülnek az órákon, mindketten jól tanulnak, és szeretik a játékos feladatokat. Egy nap nyelvtanból a mondatokról tanultak. Szó szerint leírták a tanárnő szavait:

„A mondatfajtákban egyszerre fejeződik ki a beszélő **közlési célja**, a **hallgatósághoz való viszonya** és a **hallgató szerepe**. Ez a három tényező különbözőképpen kap hangsúlyt az egyes mondatokban, így különféle mondatfajták jönnek létre: kijelentő, kérdő, felszólító, felkiáltó és óhajtó mondatok.”

Segíts nekik! Hogyan párosíthatják a gyerekek a tényezőket úgy, hogy ugyanaz a kettő együtt ne ismétlődjön meg?

Írd a téglalapokba az egyes tényezők betűjelét!

közlési cél – K

viszony a hallgatóhoz – V

hallgató szerepe – Sz

K	V
---	---

K	Sz
---	----

V	Sz
---	----

4. FELADAT

DEDUKTÍV GONDOLKODÁS – VÁLASZTÁS

Egy nap Tamás rossz fát tett a tűzre, és magyarázkodása után figyelmeztette őt édesanyja, hogy egy dologról vagy csak állítson valamit, vagy csak tagadja azt.

Tamás anyukája szerint:

EGY MONDAT A MINŐSÉGE SZERINT VAGY CSAK ÁLLÍTÓ, VAGY CSAK TAGADÓ.

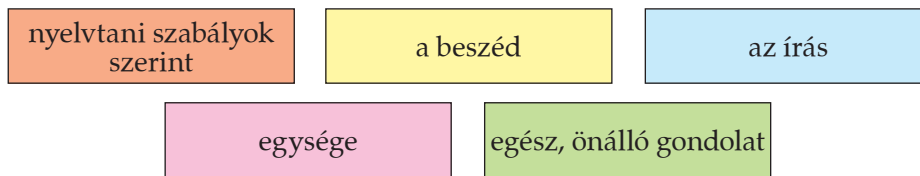
Döntsd el, hogy a táblázatban felsorolt esetek közül mikor igaz Tamás anyukájának állítása! Tegyél egy X jelet a táblázat megfelelő cellájába!

ÁLLÍTÁS	IGAZ	HAMIS
Egy mondat minősége szerint egyszerre állító és tagadó.		X
Egy mondat minősége szerint állító és nem tagadó.	X	
Egy mondat minősége szerint nem állító és tagadó.	X	
Egy mondat minősége szerint nem állító és nem tagadó.		X

2. EGYSÉG

1. FELADAT RENDSZEREZŐ KÉPESSÉG – DEFINIÁLÁS

Az alábbi kifejezések felhasználásával fogalmazd meg, mi a mondat!

A mondat a beszédnek vagy az írásnak olyan egysége, amely egész, önálló gondolatot fejez ki, és nyelvtani szabályok szerint szerkesztjük.

2. FELADAT KOMBINATÍV KÉPESSÉG – VARIÁLÁS

Korábban már volt arról szó, hogy a mondatfajtákat három tényező határozza meg. Tamas azon gondolkodott, hogy ha a három tényezőtől csak kettőt választ ki, akkor milyen módon változtathatja meg a tényezők sorrendjét.

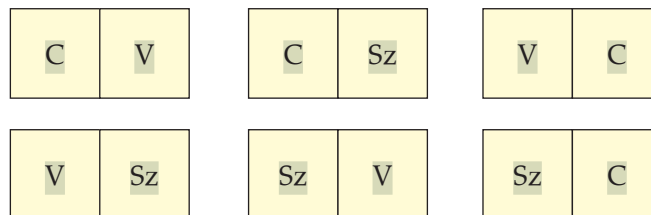
Hány ilyen pár hozható létre a mondatfajtákat meghatározó tényezőkből, ha szabadon változtatható a tényezők sorrendje?

Írd a négyzetekbe az egyes tényezők betűjelét!

közlési cél – C

viszony a hallgatóhoz – V

hallgató szerepe – Sz

3. FELADAT

INDUKTÍV GONDOLKODÁS – ANALÓGIÁK KÉPZÉSE

Válaszd ki, melyik illik a pontsorra, majd írd le!

kijelentő mondat
felkiáltó mondat
bővített mondat
állító mondat

4. FELADAT

DEDUKTÍV GONDOLKODÁS – FELTÉTELKÉPZÉS

A tanítás után Tamás és Judit otthon mondatokat elemzett. Példákat kerestek a következő állításra:

EGY MONDAT AKKOR ÉS CSAK AKKOR EGYSZERŰ, HA EGY ALANY-ÁLLÍTMÁNYI SZERKEZET VAN BENNE.

Karikázd be annak az állításnak a betűjelét, amelyre valószínűleg találtak példamondatot!

- A) A mondat egyszerű, és a mondatban egy alany-állítmányi szerkezet van.
- B) A mondat nem egyszerű, és egy alany-állítmányi szerkezet alkotja.
- C) A mondat egyszerű, és a mondatban nem egy alany-állítmányi szerkezet van.
- D) A mondat nem egyszerű, és nem egy alany-állítmányi szerkezet alkotja.

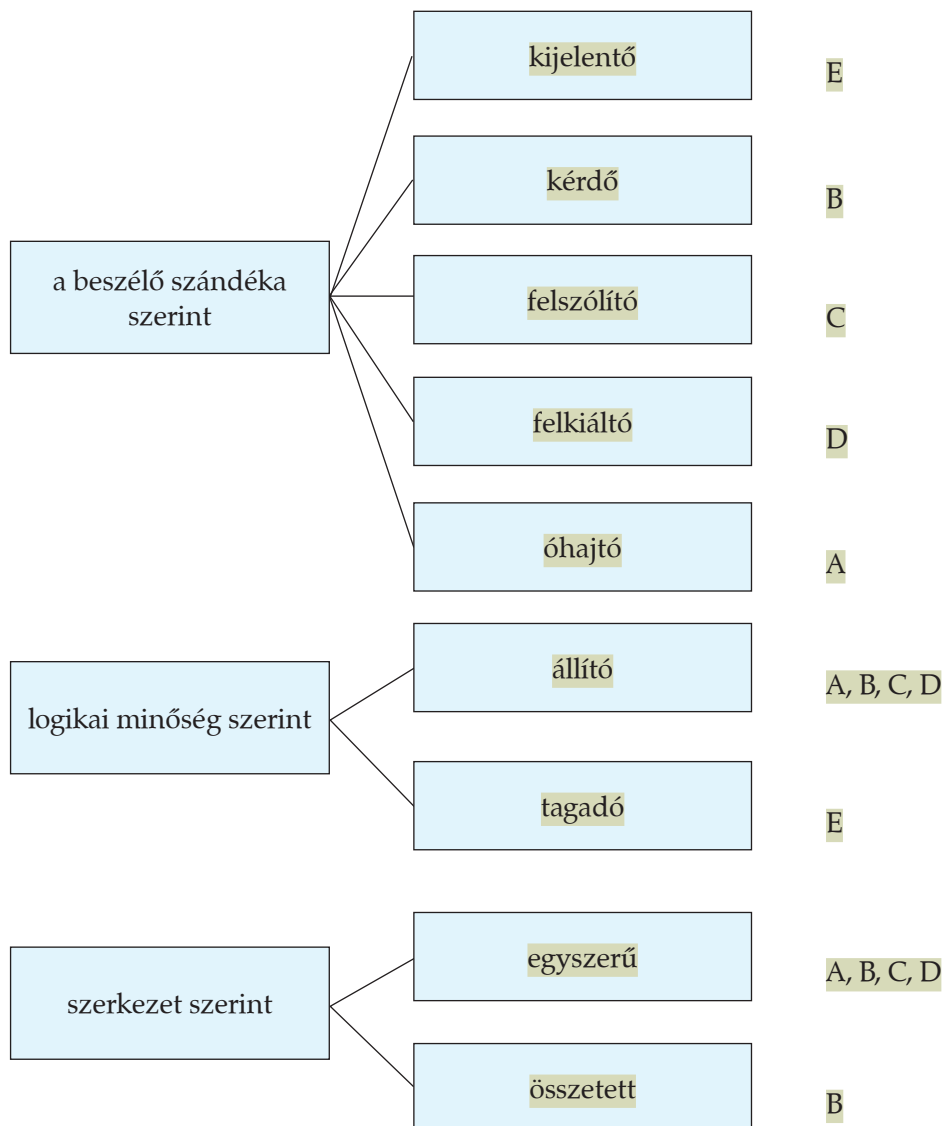
3. EGYSÉG

1. FELADAT RENDSZEREZŐ KÉPESSÉG – FELOSZTÁS

Csoportosítsd háromféleképpen a megadott mondatokat! Írd a vonalra a mondatok betűjelét!
(Ugyanazt a mondatot több helyre is beírhatod.)

A téglalapokba írd be a mondatfajták megnevezését!

- A) Bárcsak mindenki egészségesen élhetne!
- B) Gondolkodtál-e már azon, miként tudnál többet mozogni?
- C) Eddzétek magatokat rendszeresen!
- D) Ó, ez nagyon nehéz!
- E) Nem mindenki szeret sportolni.

2. FELADAT

KOMBINATÍV KÉPESSÉG – DESCARTES-SZORZAT KÉPZÉSE

Tamás és Judit kedvet kapott a játékhoz, és megpróbálták az órán tanultakat más formában, játékosan feldolgozni. Készítettek néhány halmazt. Az egyikbe a mondat osztályozásának lehetőségei közül írtak párat, a másikba ehhez illő mondatfajtákat választottak. Kíváncsiak voltak, vajon az osztálytársaik megtalálják-e az összeillő párokat.

A mondat osztályozásának szempontjai: szerkezet, minőség; mondatfajták: állító, egyszerű, tagadó.

A mondat osztályozásának szempontjai szerint:	Mondatfajták:	A mondat osztályozásának szempontjai szerint:	Mondatfajták:
szerkezet	állító	minőség	állító
szerkezet	egyszerű	minőség	egyszerű
szerkezet	tagadó	minőség	tagadó

3. FELADAT

DEDUKTÍV GONDOLKODÁS – VISSZALÉPŐ KÖVETKEZTETÉS

Tamásék játékos feladványa nagy sikert aratott osztálytársaik körében. A következő feladatot már nem is ők, hanem Kati fogalmazta meg.

Fejezd be a megkezdett mondatot!

Ha a mondat összetett, akkor két vagy több alany-állítmányi szerkezetet tartalmaz.

Tegyük fel, hogy egy mondat egy alany-állítmányi szerkezetet tartalmaz, tehát **a mondat nem összetett.**

(Ha a gyerekek az egyszerű mondat választ adják, beszéljük meg, hogy a megoldás grammatikailag helyes, de a logikai feladvány szempontjából a „nem összetett” kifejezés a jó).

4. FELADAT

INDUKTÍV GONDOLKODÁS – ÁTKÓDOLÁS

Figyeld meg, miként alakítottuk át a mondatot! Végezd el a másik mondat átalakítását!

Kata zongorázik.

→ Kata már hat éves kora óta zongorázik.

..... → A kirándulók már délelőtt megérkeztek a kilátóba.

Pl.: A kirándulók megérkeztek. A lényeg, hogy tőmondat legyen.

Péter mindig igazat mond.

→ Az emberek nem szeretik a hazugságot.

Mindig pontosan érkezem.

→

Tagadó mondat legyen, pl.: Az emberek nem szeretik, ha valaki elkésik.

4. EGYSÉG

1. FELADAT

RENDSZEREZŐ KÉPESSÉG – SORKÉPZŐ OSZTÁLYOZÁS

Írd be a megadott nyelvtani fogalmakat az ábra megfelelő részébe!

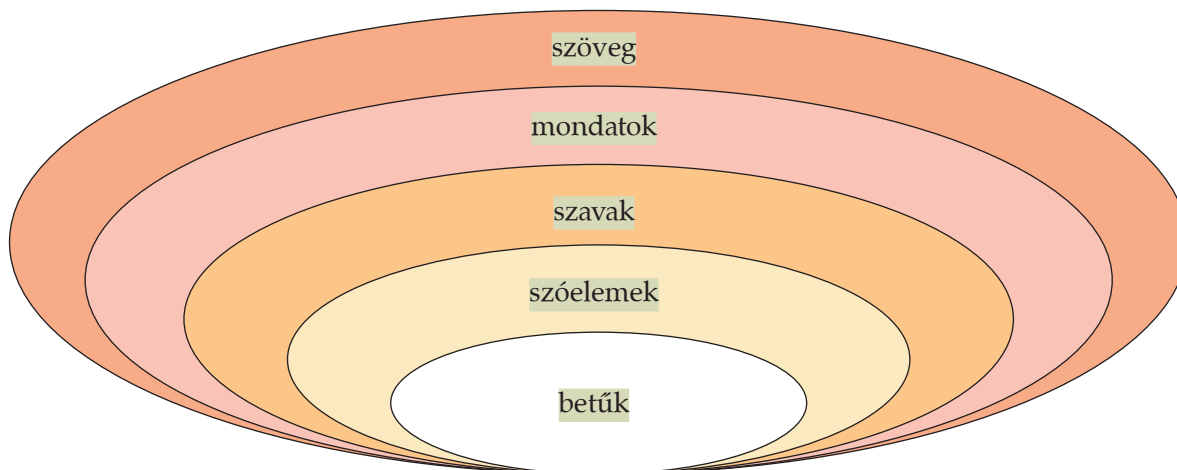
szóelemek

betűk

mondatok

szavak

szöveg

2. FELADAT

DEDUKTÍV GONDOLKODÁS – ELŐRELÉPŐ KÖVETKEZTETÉS

Írd a pontsorra a helyes következtetést!

A mondat szerkezete szerint lehet egyszerű vagy összetett is. Az *egyszerű mondat* egyetlen önálló, kerek gondolatot fejez ki, egy alany–állítmányi szerkezet van benne. Az *összetett mondat* két vagy több alany–állítmányi szerkezetet tartalmaz.

Az a mondat, amit az osztály elemez, két alany–állítmányi szerkezetet tartalmaz, tehát **a mondat összetett.**

3. FELADAT

INDUKTÍV GONDOLKODÁS – ÁTKÓDOLÁS

Írd be a pontsorra a megfelelő mondatokat!

Holnap kirándulunk.

Holnap kiránduljunk?

Bárcsak holnap kirándulhatnánk!

Kiránduljunk holnap!

Ó, holnap kirándulunk!

Földrajzversenyre megyek.

Földrajzversenyre menjek?

Bárcsak mehetnék a földrajzversenyre!

Menjek a földrajzversenyre!

Jaj, földrajzversenyre megyek!

Megjegyzés: nem baj, ha a tanulók mondatai szó szerint nem egyeznek a fenti megoldással, az a fontos, hogy rájöjjenek, a beszélő szándékai szerint minden mondatfajtára kell példát írniuk.

4. FELADAT

KOMBINATÍV KÉPESSÉG – PERMUTÁLÁS

Változtasd meg az alábbi mondatban a szavak sorrendjét minden lehetséges módon!
Írd le az összes lehetséges esetet! Beszéljétek meg, miért változott meg a mondat jelentése!

Kati színházba megy.

Megoldás:

Színházba megy Kati.

Kati megy színházba.

Megy Kati színházba.

Színházba Kati megy.

Megy színházba Kati.

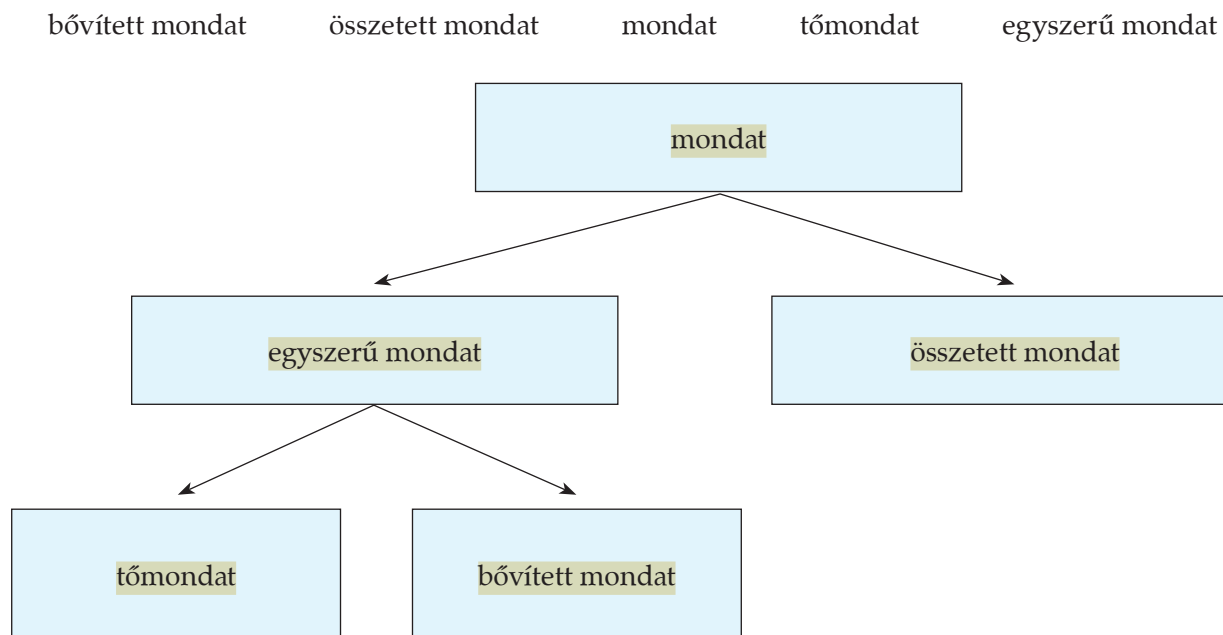
A mondat jelentése azért változott meg, mert megváltozott a mondat szórendje. Általában az a szó kerül a mondat elejére, amit hangsúlyozunk.

5. EGYSÉG

1. FELADAT

RENDSZEREZŐ KÉPESSÉG – HIERARCHIKUS OSZTÁLYOZÁS

Írd be az ábrába a felsorolt fogalmakat!

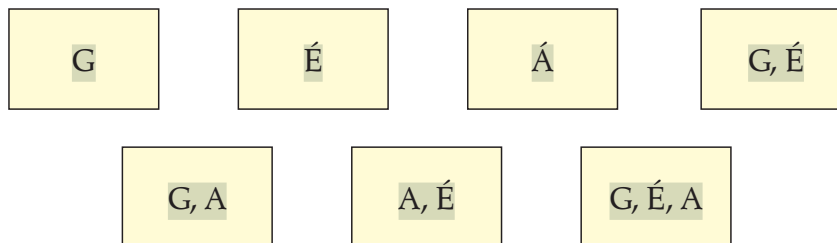
2. FELADAT

KOMBINATÍV KÉPESSÉG – ÖSSZES RÉSZHALMAZ KÉPZÉSE

A fiúkat a tanárnő egyik mondata elgondolkodtatta: „A mondat a beszélő gondolatait, érzelmeit és akarata közlésének szándékát fejezi ki.”

Azon tűnődtek, vajon külön-külön minden mondatfajta csak egyiket fejezi ki, vagy egyidejűleg többet is kifejezhet.

Elkezdtek sorra venni a lehetőségeket. Tedd meg te is: gondolat (G), érzelem (É), akarat (A).

Beszélgétek meg, mely mondatfajta melyik a leginkább jellemző!

A kijelentő és a kérdő mondatra a gondolat, a felkiáltóra és az óhajtóra az érzelem és a gondolat, a felszólítóra inkább a gondolat és az akarat a jellemző.

3. FELADAT

INDUKTÍV GONDOLKODÁS – SOROZAT KÉPZÉSE

Figyeld meg, miként alakítottuk át az egymást követő mondatokat, majd a következő mondatot magad szerkeszd meg!

A gyerekek kacagnak.

A gyerekek hangosan kacagnak.

Az iskolás gyerekek hangosan kacagnak.

Pl.: Az iskolás gyerekek a tanteremben hangosan kacagnak.

Bármilyen szó szerkezettel történő bővítés elfogadható.

4. FELADAT

DEDUKTÍV GONDOLKODÁS – LÁNCKÖVETKEZTETÉS

Fejezd be a következő mondatot!

Ha a mondat összetett, akkor két vagy több alany–állítmányi szerkezetet tartalmaz.

Ha két vagy több alany–állítmányi szerkezet van egy mondatban, akkor a tagmondatok közötti kapcsolat lehet egyenrangú.

Tehát ha a mondat összetett, akkor a tagmondatok közötti kapcsolat lehet egyenrangú.

2. MODUL

A MONDAT FŐ RÉSZEI

BEVEZETŐ

Ez a témakör is öt egységre való feladatot tartalmaz.

Nyelvtani ismereteket tekintetében elsősorban az állítmány és az alany fajtáinak a felismerését szolgálja.

Természetesen nem vállalkozik a témakör részletes megtanítására.

Ugyanakkor a gyakorló, ismétlő órákon is lehet foglalkozni a feladatokkal.

FEJLESZTENDŐ KÉPESSÉGEK

Kompetencia-komponens	1. egység	2. egység	3. egység	4. egység	5. egység
Rendszerező képesség					
Halmazképzés, besorolás					
Definiálás	+				
Felosztás		+			+
Sorképzés, sorképző osztályozás			+		
Hierarchikus osztályozás				+	
Kombinatív képesség					
Permutálás					
Variálás		+			
Kombinálás	+				
Összes részhalmaz képzése					+
Descartes– szorzat képzése			+	+	
Deduktív gondolkodás					
Kapcsolás					
Választás	+				
Feltételképzés		+			
Előrelépő következtetés					
Visszalépő következtetés			+		
Választó következtetés				+	
Lánckövetkeztetés					+
Kvantorok					
Induktív gondolkodás					
Kizárás					
Átkódolás		+		+	
Analógiák képzése	+		+		+
Sorozatok képzése					

A MONDAT FŐ RÉSZEI

Mondanivalónkat két pillérre építjük:

- amit megállapítunk, állítunk valakiről, valamiről: ezt fejezi ki **az állítmány**.
- akire, amire ez a megállapítás vonatkozik: ezt fejezi ki **az alany**.

Ez a két mondatrész egyformán fontos. Ezért az *állítmány* és az *alany kapcsolatát hozzárendelő szószerkezetnek* nevezzük.

Az állítmány az a fő mondatrész, amellyel az alanyról megállapítunk valamit. Kérdése: mit állítunk?

Az *állítmány fajtáit* szófajuk szerint csoportosíthatjuk:

- Ha az állítmány szófaja *ige*, a mondatban *igei állítmány* van (pl.: A kislányok iskolába *mennek*). Az ige csak az állítmány szerepét töltheti be.
- Ha az állítmány szófaja valamilyen *névszó* (főnév, melléknév, számnév, névmás), a mondatban *névszói állítmány* van. Pl.: Ezek a kislányok *diákok*. A labda *gömbölyű*. A feladatok száma *öt*. Ez a könyv *az enyém*.
- Ha az állítmányként álló *névszóhoz hozzákapcsolódik a létige*, akkor *névszói–igei állítmány* van a mondatban. Pl.: Ezek a kislányok *diákok lesznek*. A létige ilyenkor segédigeként szerepel, mivel a névszók nem képesek kifejezni a cselekvés idejét, módját, számát, személyét.

Az alany az a fő mondatrész, amelyre az állítmánnyal kifejezett megállapítás vonatkozik. Kérdése: ki, mi, kik, mik + az állítmány. Az alanyként álló névszó mindig ragtalan.

Az alany szófaja általában főnév vagy főnévi jellegű szó, például főnévi névmás. Az alany szófaja *főnévi igenév* is lehet, elsősorban a *kell, szabad, lehet, illik, tessék* ige mellett, illetve, ha mondat állítmánya névszó (pl.: *Illik köszönni. Játsszani jó.*)

Az alany fajtái:

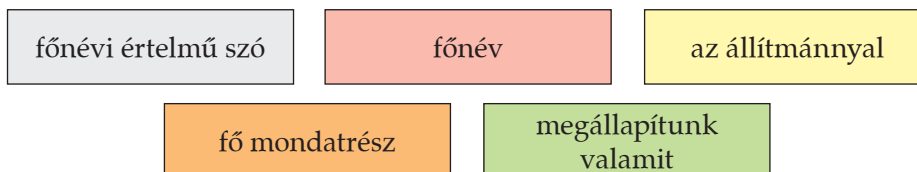
- **Határozott** alany van a mondatban, ha külön szóval megnevezzük vagy az igealak egyértelműen utal rá. Pl.: *A baba jár. Mikor érkezel?*
- **Határozatlan** az alany, ha nem tudjuk vagy nem akarjuk megnevezni, hogy pontosan kire vonatkozik az állítás. Pl.: *Valaki kopog.*
- **Általános** alanyról akkor beszélünk, ha az állítmány mindenkire vagy egy közösség minden tagjára vonatkozik. Pl.: *Mindenki örült.*

1. EGYSÉG

1. FELADAT

RENDSZEREZŐ KÉPESSÉG – DEFINIÁLÁS

Az alábbi kifejezések felhasználásával fogalmazd meg, mi az alany!

Az alany az a fő mondatrész, amelyről az állítmánnyal megállapítunk valamit, általában főnévvel vagy főnévi értelmű szóval fejezzük ki.

2. FELADAT

INDUKTÍV GONDOLKODÁS – ANALÓGIÁK KÉPZÉSE

A példák alapján pótolod a mondatok hiányzó mondatrészét!

A példák alapján pótolod a mondatok hiányzó mondatrészét!

A gyerekeknek jó a kedve. —————> Az öcsémnek **kiváló** a nyelvérzéke.

A gyerekeknek jó volt a kedve. —————> Az öcsémnek **kiváló volt** a nyelvérzéke.

A gyerekeknek van kedvük a táborozáshoz. —> Az öcsémnek mindig szerencséje **van**.

Megjegyzés: az állítmány fajtáira kell figyelniük a tanulóknak, az utolsó mondatban a létige az állítmány, ezért elfogadható annak más alakja is, pl.: a lesz, lehet stb.

3. FELADAT

KOMBINATÍV KÉPESSÉG – KOMBINÁLÁS

Fanni és Panni testvérek. Szüleik megbízták őket, hogy a nagyi születésnapjára ők vegyék meg az ünnepi tortát. Három feltételt szabtak csupán: a torta legyen díszes (D), fehér (F) és marcipános (M).

A gyerekek el is mentek a cukrászdába, ahol sokféle tortát láttak, de egy olyat sem, amire mindhárom állítás igaz lett volna.

Milyen torta közül válogathattak, ha az előírt feltételek közül kettőnek mindegyik édesség megfelelt?

Írd az üres téglalapokba az egyes állítások betűjelét! (díszes, fehér, marcipános)

D	F	D	M	F	M
---	---	---	---	---	---

Megegyezés: célszerű a feladatot követően megbeszélni, hogy az állítványnak milyen fajtái vannak, ill. a feladatban milyen állítványok szerepeltek.

4. FELADAT

DEDUKTÍV GONDOLKODÁS – VÁLASZTÁS

A születésnap jól sikerült. Fanni és Panni nagyon ügyes volt, még nagyi csalafinta nyelvtan feladványaira is tudták a választ.

Nagyi így szólt:

HA A MONDATBAN EGY FŐ MONDATRÉSZ VAN, AZ VAGY CSAK ALANY, VAGY CSAK ÁLLÍTMÁNY.

A két testvér egymás szavába vágva a következő kijelentéseket adta:

Karikázd be az igaz állítás betűjelét, és húzd át a hamisét!

- A) Egy elemzett mondatban ugyanaz a fő mondatrész egyszerre alany és állítmány is.
- B) Egy elemzett mondatban a fő mondatrész állítmány, és nem alany.
- ☐ C) Egy elemzett mondatban a fő mondatrész nem állítmány és nem alany.
- D) Egy elemzett mondatban a fő mondatrész nem állítmány, hanem alany.

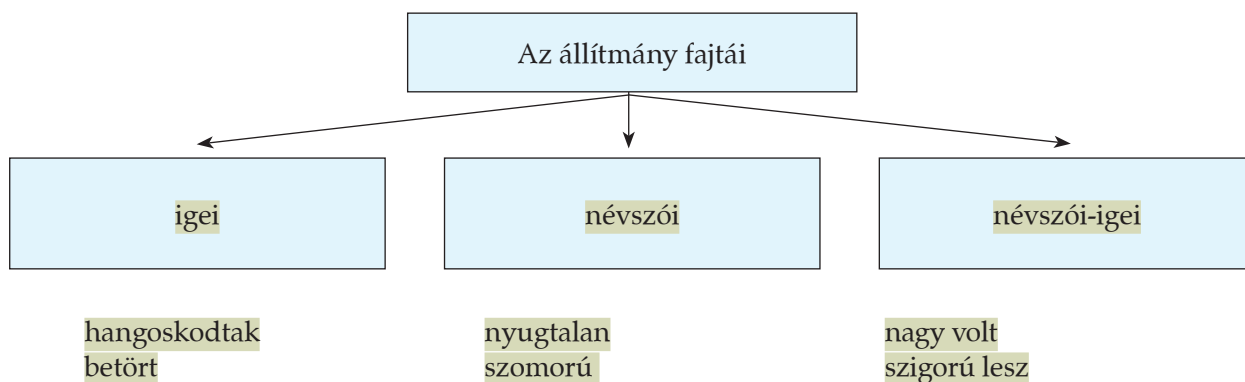
2. EGYSÉG

1. FELADAT

RENDSZEREZŐ KÉPESSÉG – FELOSZTÁS

Keresd meg az alábbi mondatokban az állítmányt, majd csoportosítsd őket fajtájuk szerint!
Írd be a megfelelő helyre az állítmány fajtáit!

A gyerekek hangoskodtak. Nagy volt a felfordulás. Betört a terem ablaka. Az ügyeletes nyugtalan.
A büntetés szigorú lesz. Mindenki szomorú.

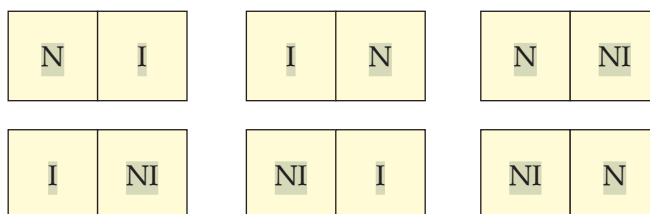

2. FELADAT

KOMBINATÍV KÉPESSÉG – VARIÁLÁS

Panni olyan összetett mondatot írt az órán, amelyben névszói (N), igei (I) és névszói-igei (NI) állítmány is szerepelt. Milyen módon változtathatjuk meg az állítmányok sorrendjét, ha a három helyett egyszerre csak kettő szerepelhet a mondatban?

Írd az üres téglalapokba a betűjeleket!

3. FELADAT

DEDUKTÍV GONDOLKODÁS – FELTÉTELKÉPZÉS

Nagyi újabb feladványa alaposan próbára tette a lányokat, de végül ezt is jól sikerült megoldaniuk.

AZ ALANY AKKOR ÉS CSAK AKKOR ÁLTALÁNOS, HA AZ ÁLLÍTMÁNY MINDENKIRE VONATKOZIK.

Fejtsétek meg, hogy a táblázatban felsorolt esetek közül mikor igaz a fenti kijelentés.

Tegyétek egy X jelet a táblázat megfelelő cellájába!

ÁLLÍTÁS	IGAZ	HAMIS
Az alany általános, és az állítmány mindenkire vonatkozik.	X	
Az alany nem általános, és az állítmány mindenkire vonatkozik.		X
Az alany nem általános, és az állítmány nem mindenkire vonatkozik.	X	
Az alany általános, és az állítmány nem mindenkire vonatkozik.		X

4. FELADAT

INDUKTÍV GONDOLKODÁS – ÁTKÓDOLÁS

A példáknek megfelelően pótdold a mondatokban a hiányzó mondatrészt!

a)

A gyerekek táborozásra készülnek.

Holnap korán fognak indulni.

Különjárattal szerettek volna utazni.

Sajnos későn rendelték meg az autóbust.

Igei állítmány legyen.

b)

Az osztály létszáma huszonkettő.

Piros az ég alja.

A sas madár.

Ez a regény izgalmas.

Névszói állítmány legyen, sokféle megoldás elfogadható: érdekes, unalmas, hosszú.

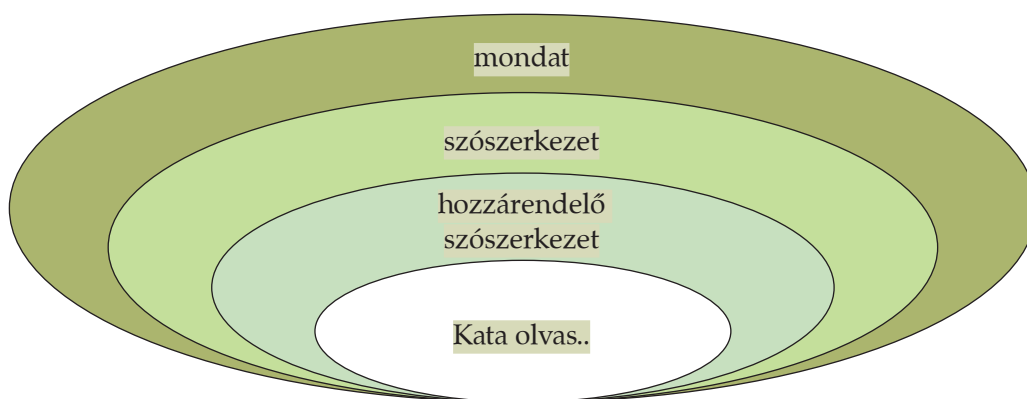
3. EGYSÉG

1. FELADAT

RENDSZEREZŐ KÉPESSÉG – SORKÉPZŐ OSZTÁLYOZÁS

Írd be a megadott nyelvtani fogalmakat és a példamondatot az ábra megfelelő részébe!

Kata olvas. szó szerkezet mondat hozzárendelő szó szerkezet

2. FELADAT

KOMBINATÍV KÉPESSÉG – DESCARTES-SZORZAT KÉPZÉSE

András és Péter elhatározta, szülinapi zsúrt rendez. Az előkészületeket egymás között osztották meg. Milyen szereposztás alakítható ki, ha mindegyikük csak egy feladatot vállal?

Alany: András (A), Péter (P)

Állítmány: vásárol (v), főz (f), mosogat (m), zenél (z)

Töltsd ki a téglalapokat!

P	v	P	f	P	m	A	v
A	f	A	m	A	z	P	z

3. FELADAT

DEDUKTÍV GONDOLKODÁS – VISSZALÉPŐ KÖVETKEZTETÉS

Mindenki jól szórakozott a zsúron, főleg az aratott nagy sikert, amikor a meghívott fiúk és lányok bizonyították felkészültségüket nyelvtanból. Az egyik feladványt te is megfejtethed.

Fejezd be a mondatot!

Az alany akkor és csak akkor határozott, ha külön szóval nevezzük meg, vagy igealak utal rá. Most nem neveztem meg külön szóval, és az igealak sem utal rá, tehát **az alany nem határozott.**

4. FELADAT

INDUKTÍV GONDOLKODÁS – ANALÓGIÁK KÉPZÉSE

Válaszd ki és írd be, melyik illik a pontsorra!

a)

határozatlan
névszói
határozott
tárgy

b)

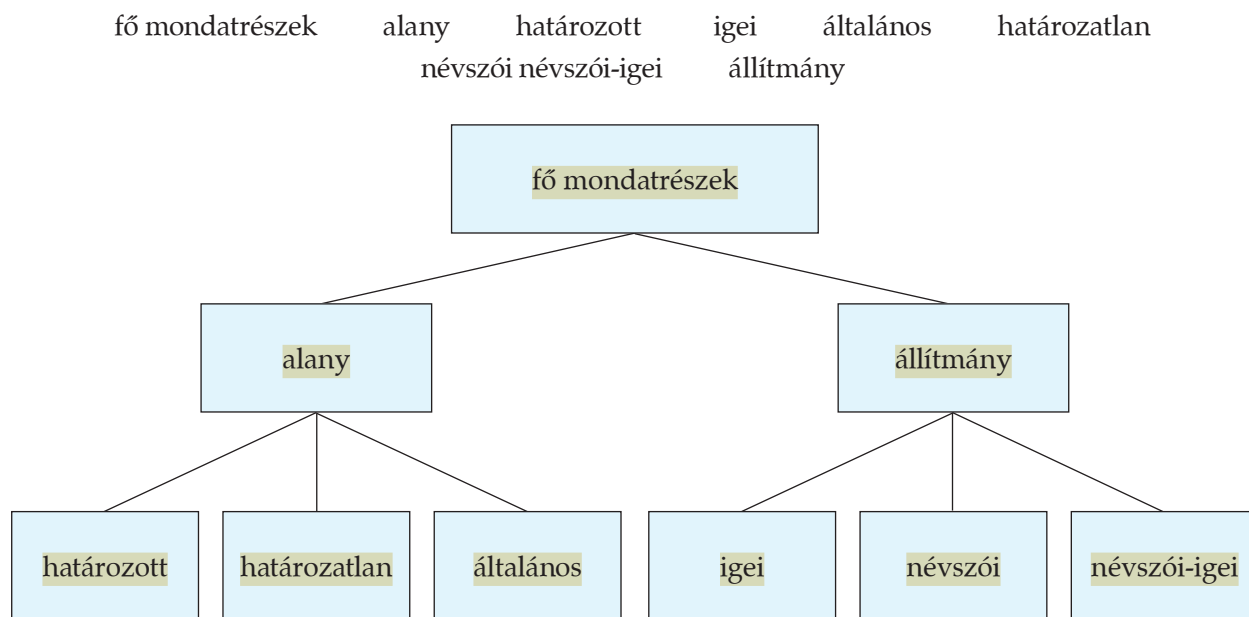
kijelentés
állítás
felszólítás
alany

4. EGYSÉG

1. FELADAT

RENDSZEREZŐ KÉPESSÉG – HIERARCHIKUS OSZTÁLYOZÁS

Írd be az ábrába a fő mondatrészeket és azok fajtáit!

2. FELADAT

DEDUKTÍV GONDOLKODÁS – VÁLASZTÓ KÖVETKEZTETÉS

Ha a mondatban az alany határozott, akkor külön szóval nevezzük meg, vagy az igealak egyértelműen utal rá.

Tegyük fel, hogy a mondatban az alany határozott, de nem külön szóval nevezzük meg, tehát az igealak egyértelműen utal rá.

3. FELADAT

INDUKTÍV GONDOLKODÁS – ÁTKÓDOLÁS

Alakítsd át a mondat állítmányát a példának megfelelően!

Alakítsd át a mondat állítmányát a példának megfelelően!

Ági lázas beteg. → Ági lázas beteg volt.

Az idei tavasz hűvös. →

(Az idei tavasz hűvös volt.)

Ági verset mond. → Ági verset fog mondani.

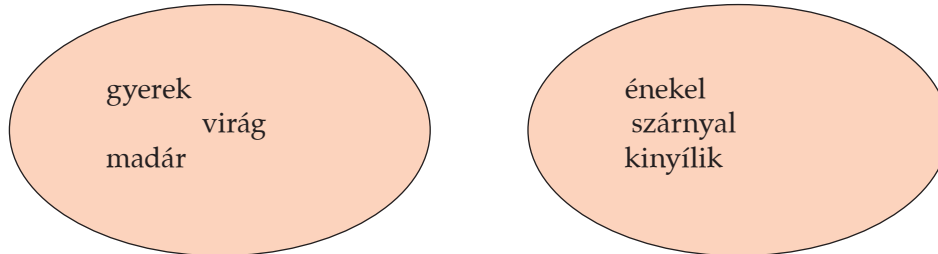
..... → Az idei tanévben Ági szorgalmas lesz.

(Az idei tanévben Ági szorgalmas.)

4. FELADAT

KOMBINATÍV KÉPESSÉG – DESCARTES-SZORZAT KÉPZÉSE

Írd le a pontsorra a két csoportba írt szavakból képezhető összes hozzárendelő szó szerkezetet!

Húzd alá, amit a köznapi beszédben is használunk!
Magyarázd meg a jelentésüket!

gyerek énekel, gyerek szárnyal, gyerek kinyílik, virág énekel, virág szárnyal,
virág kinyílik, madár énekel, madár szárnyal, madár kinyílik

5. EGYSÉG

1. FELADAT

RENDSZEREZŐ KÉPESSÉG – FELOSZTÁS

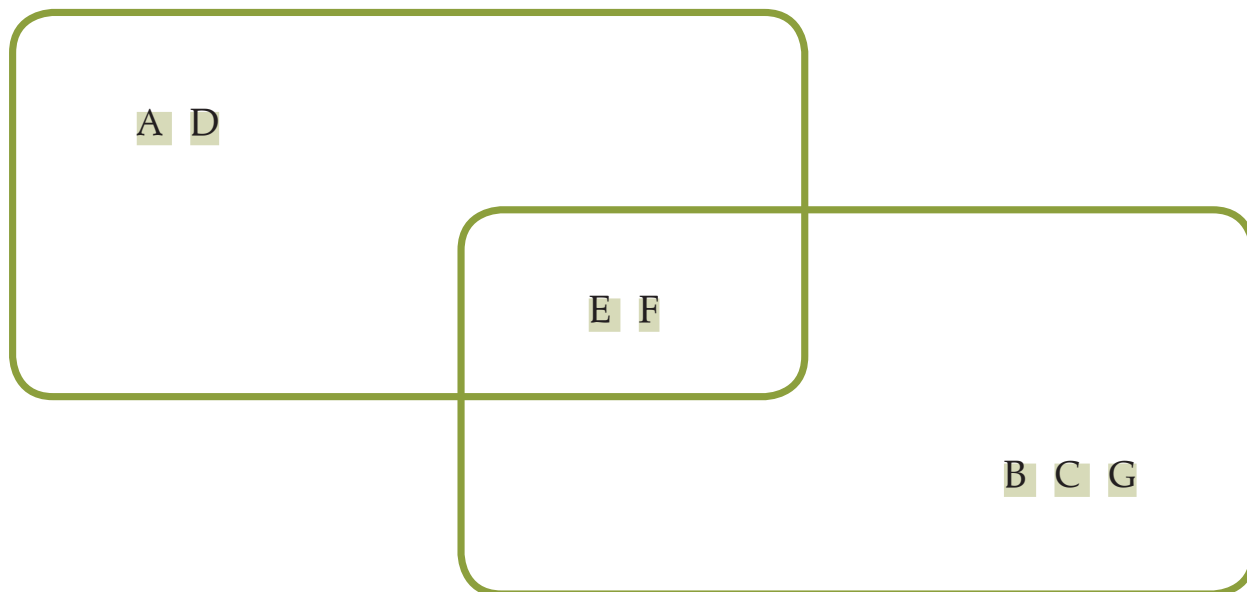
Péter és Pali jó barátok, így tegnap együtt tanultak. Péter az egyik fő mondatrész jellemzőit sorolta, Pali a másikat. Válogasd szét a felsorolt tulajdonságokat úgy, hogy az állítások betűjelét beírod az ábra megfelelő részébe!

Majd írd a megfelelő helyre a fiúk nevét is!

- A) Az alanyról állapít meg valamit.
- B) Ragtalan.
- C) Nem lehet ige.
- D) A létige lehet ilyen mondatrész.
- E) Hozzárendelő szó szerkezetet alkot.
- F) Fő mondatrész.
- G) Fajtái: határozott, határozatlan, általános.

PÉTER

PALI

2. FELADAT

KOMBINATÍV KÉPESSÉG – ÖSSZES RÉSZHALMAZ KÉPZÉSE

A mondatokat alany (**A**) és/vagy állítmány (**Á**) és/vagy bővítmény (**B**) alkothatja. Milyen mondatokat alkotunk, ha azt szeretnénk, hogy ugyanaz a mondat szerkezet ne ismétlődjön meg?

Írd a téglalapokba a lehetséges megoldások betűjelét!

A	Á	B	A, B
A, Á	B, Á	A, Á, B	

3. FELADAT

DEDUKTÍV GONDOLKODÁS – LÁNCKÖVETKEZTETÉS

Fejezd be a megkezdett mondatot!

Ha a mondatban van ige, akkor az csak állítmány lehet.

Ha az állítmány ige, akkor igei állítmányról beszélünk.

Tehát ha mondatban van ige, akkor igei **állítmányról beszélünk**

4. FELADAT

INDUKTÍV GONDOLKODÁS – SOROZATOK KÉPZÉSE

Írd be az utolsó mondat állítmányát a példamondatoknak megfelelően!

Sokan hetedik éve osztálytársak vagyunk.

Az őszi kirándulás mindnyájunknak nagy élmény volt.

Jövőre nyolcadikosok leszünk.

Összetett, azaz névszói-igei állítmány legyen.

3. MODUL

SZÓSZERKEZETEK

AZ EGYSZERŰ

MONDATBAN

BEVEZETŐ

- **A szószerkezetek**témakör az egyszerű mondatok elemzése során a tananyag több részéhez is kapcsolható. A fő mondatrészek tanulása után éppúgy, mint a határozók, jelzők tanításakor, majd az egyszerű mondat elemzésének összefoglalása, rendszerezése alkalmával is. Figyelmükbe ajánljuk az ismétlő és gyakorló órákat is.

FEJLESZTENDŐ KÉPESSÉGEK

Kompetencia– komponens	1. egység	2. egység	3. egység	4. egység	5. egység
Rendszerező képesség					
Halmazképzés, besorolás	+				
Definiálás	+				+
Felosztás		+			
Sorképzés, sorképző osztályozás			+		
Hierarchikus osztályozás				+	
Kombinatív képesség					
Permutálás					
Variálás	+	+			
Kombinálás					
Összes részhalmaz képzése				+	
Descartes– szorzat képzése					+
Deduktív gondolkodás					
Kapcsolás					
Választás		+			
Feltételképzés			+		
Előrelépő következtetés					
Visszalépő következtetés			+	+	
Választó következtetés	+				
Lánckövetkeztetés					+
Kvantorok					
Induktív gondolkodás					
Kizárás		+			
Átkódolás			+		
Analógiák képzése	+			+	+
Sorozatok képzése					+

SZÓSZERKEZETEK AZ EGYSZERŰ MONDATOKBAN

A mondatban a szorosan összetartozó szavak (ha önálló mondatrészek) szó szerkezetet alkotnak. A szó szerkezetet alkotó szavakat logikai és nyelvtani viszony fűzi össze.

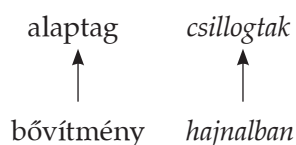
Hajnalban a faleveleken, fűszálakon esőcseppek csillogtak.

Ebben a mondatban több szó szerkezet található: *esőcseppek csillogtak,*
hajnalban csillogtak,
fűszálakon, faleveleken.

A szó szerkezeteket alkotó szavak közötti kapcsolat lehet: – hozzárendelő,
– alárendelő,
– mellérendelő.

- a) **Hozzárendelő** kapcsolat csak az alany és az állítmány között lehet, ezek a mondat pillérei, fő részei, a két tag azonos rangú, például: *esőcseppek csillogtak.*
- b) Az **alárendelő** szó szerkezet tagjai nem egyenrangúak, az egyik a szó szerkezet *alaptagja*, a másik a *meghatározó tagja*. A meghatározó tagot bővítménynek is nevezzük. Az alaptagnak van alárendelve a bővítmény. Az alaptagról kérdezzük a meghatározó tagra, a bővítményre. A szó szerkezetet a bővítmény mondatrészszeréről nevezzük el. A szó szerkezet tagjait egymással nem cserélhetjük fel. Az alárendelő kapcsolatot az ábrázolásban így jelöljük:

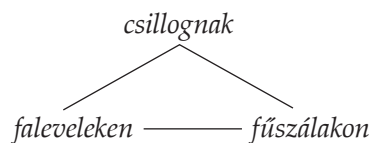
alárendelés:

Az alárendelő szó szerkezet fajtái:

- tárgyias szó szerkezet
- határozós szó szerkezet
- jelzős szó szerkezet.

- c) A **mellérendelő** szó szerkezetek tagjai azonos szerepűek, ugyanannak az alaptagnak a bővítményei, *halmozott mondatrészek*. Mondatrészi szerepük azonos, ezért egymással fölcserélhetők.

1. EGYSÉG

1. FELADAT

RENDSZEREZŐ KÉPESSÉG – BESOROLÁS

A szövegértéshez ajánljuk a következő feladatot.

Olvassátok el a szó szerkezetekről szóló szöveget, és értelmezzétek közösen az olvasottakat!

Húzzátok alá azokat az állításokat, amelyek igazak a *mellérendelő* szó szerkezetre!

- A) Tagjai azonos rangúak, csak az alany és állítmány között lehetséges.
- B) Tagjai csak nem viszonyzó szavak lehetnek, van alaptagja és meghatározó tagja.
- C) Fajtaikat aszerint különböztetjük meg, hogy a bővítménynek mi a mondatrészi szerepe.
- D) Ugyanannak az alaptagnak a bővítményei és azonos szerepűek.
- E) Fajtája szerint lehet tárgy, határozós és jelzős szó szerkezet.
- F) Szórendjük fölcserélhető, hiszen mondatrészi szerepük azonos.

2. FELADAT

RENDSZEREZŐ KÉPESSÉG – DEFINIÁLÁS

A felsorolt kifejezések segítségével fogalmazd meg, mi a mellérendelő szó szerkezet!

mondatbeli szerepük azonos	a szó szerkezetek	szórendjük felcserélhető	tagjai ugyanazon mondatrész bővítményei
----------------------------	-------------------	--------------------------	---

A mellérendelő szó szerkezet a szó szerkezeteknek az a fajtája, amelynek tagjai ugyanazon mondatrész bővítményei, mondatbeli szerepük azonos, szórendjük felcserélhető.

3. FELADAT

KOMBINATÍV KÉPESSÉG – VARIÁLÁS

Hozz létre minél több szó szerkezetet a következő szavak felhasználásával:
piros (P), autó (A), suhan (S).

P	A	P	S	S	A
A	P	A	S	S	P

Határozd meg a szó szerkezetek fajtáit!

Hozzárendelő: autó suhan, suhan autó, piros suhan

Alárendelő: piros autó, autó piros

kétféle lehet:
 → Az autó piros – hozzárendelő
 → Autó, piros – kijelelő jelzős

4. FELADAT

INDUKTÍV GONDOLKODÁS – ANALÓGIÁK KÉPZÉSE

Válaszd ki, melyik illik a pontsorra, majd írd le!

alany
fő mondatrész
bővítmény
állítmány

5. FELADAT

DEDUKTÍV GONDOLKODÁS – VÁLASZTÓ KÖVETKEZTETÉS

Fejezd be a megkezdett mondatot!

Ha a mondat szavai alárendelő szó szerkezetet alkotnak, akkor a bővítmény tárgy vagy határozó vagy jelző lehet.

Abban a mondatban, melyet az osztály elemez, a szavak alárendelő szó szerkezetet alkotnak, de a bővítmény nem tárgy és nem jelző, tehát **határozó**.

2. EGYSÉG

1. FELADAT

INDUKTÍV GONDOLKODÁS – KIZÁRÁS

Húzd át, melyik nem illik a sorba! Indokold meg szóban a választásodat!

- a) Kata kirándul a bölömbika madár ~~barna és szemüveges~~ hétfő van
 b) határozós szó szerkezet hozzárendelő szó szerkezet tárgyas szó szerkezet
 jelzős szó szerkezet

a) barna és szemüveges, mert ez nem hozzárendelő szó szerkezet, hanem mellérendelő

b) hozzárendelő szó szerkezet, mert a többi mind az alárendelő szó szerkezetek fajtája

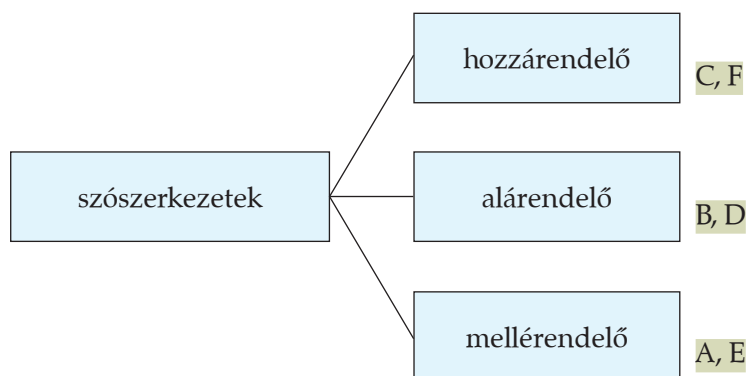
Ha más logika szerint gondolkodnak, azt se vessék el, beszéljék meg.

2. FELADAT

RENDSZEREZŐ KÉPESSÉG – FELOSZTÁS

Képezz három csoportot a megadott szó szerkezetekből! A szó szerkezeteket a betűjelek segítségével rendezd az ábrába! Nevezd meg a csoportokat!

- A) szorgalmas és kitartó
- B) verset mondok
- C) a baba totyog
- D) illatos tulipán
- E) gyors vagy pontos
- F) a Nap égitest

3. FELADAT

DEDUKTÍV GONDOLKODÁS – VÁLASZTÁS

A tanárnő szerint:

KÉT TÁRGY EGYMÁSSAL VAGY MELLÉRENDELŐ VAGY ALÁRENDELŐ SZÓSZERKEZETET ALKOT.

A gyerekek az alábbi táblázatba foglalták véleményüket. Jelöld be, hogy mely esetekben igaz a tanárnő kijelentése, és mikor hamis!

ÁLLÍTÁS	IGAZ	HAMIS
A két tárgy alárendelő és nem mellérendelő szó szerkezetet alkot.	☒	
A két tárgy mellérendelő és nem alárendelő szó szerkezetet alkot.	☒	
A két tárgy egymással mellérendelő és ugyanakkor alárendelő szó szerkezetet is alkot.		☒
A két tárgy egymással se mellérendelő, se alárendelő szó szerkezetet nem alkot.		☒

4. FELADAT

KOMBINATÍV KÉPESSÉG – VARIÁLÁS

Péter és Pali is szeretné magával vinni kedvenc tárgyait a kirándulásra: néhány jó könyvet (**K**), egy rádiós magnót (**M**) és a sportfelszerelést (**S**). A bepakolásakor azonban kiderült, hogy a kocsiban a bőröndök mellett már csak két hely maradt: egyik a hátsó csomagtartóban, a másik az ülésen.

Írd a téglalapokba az egyes tárgyak nevét jelölő betűket!

Csomagtartó

Hátsó ülés

Csomagtartó

Hátsó ülés

K	M
---	---

M	S
---	---

S	M
---	---

K	S
---	---

S	K
---	---

M	K
---	---

3. EGYSÉG

1. FELADAT

RENDSZEREZŐ KÉPESSÉG – SORKÉPZŐ OSZTÁLYOZÁS

Írd be a megadott nyelvtani fogalmakat az ábra megfelelő részébe!

alárendelő szó szerkezet

mondat

határozós szó szerkezet

szó szerkezet

2. FELADAT

DEDUKTÍV GONDOLKODÁS – VISSZALÉPŐ KÖVETKEZTETÉS

Írd a pontsorra a helyes következtetést!

Ha az alany alaptag, akkor van bővítménye.

Most az alanyak nincs bővítménye, tehát **az alany nem alaptag.**

3. FELADAT

INDUKTÍV GONDOLKODÁS – ÁTKÓDOLÁS

Figyeld meg, miként alakítottuk át a mondatokat! A példa segítségével alkossd meg a hiányzó mondatokat!

a) A gyerekek leckét írnak.
A fiúk a téren játszanak.

A gyerekek leckét vagy levelet írnak.
A fiúk a téren vagy az udvaron játszanak.

Megoldás: mellérendelő szó szerkezettel bővítjük a mondatot.

b) Az éjszakák már hűvösek.
Lehulltak a levelek.

Az őszi éjszakák már hűvösek.
Lehulltak az elsárgult levelek.

Megoldás: alárendelő szó szerkezettel bővítjük a mondatot.

4. FELADAT

DEDUKTÍV GONDOLKODÁS – FELTÉTELKÉPZÉS

Mivel a gyerekeknek tetszett a korábbi játék, a tanárnő újabb kijelentéssel állt elő:

AZ ÁLLÍTMÁNY AKKOR ÉS CSAK AKKOR ALAPTAG, HA VAN BŐVÍTMÉNYE.

A fiúk az alábbi táblázatba foglalták véleményüket. Jelöld be, hogy mely állítások esetén igaz a tanárnő kijelentése, és mikor hamis!

ÁLLÍTÁS	IGAZ	HAMIS
Egy állítmány alaptag, és nincs bővítménye.		☒
Egy állítmány alaptag, és van bővítménye.	☒	
Egy állítmány nem alaptag, és van bővítménye.		☒
Egy állítmány nem alaptag, és nincs bővítménye.	☒	

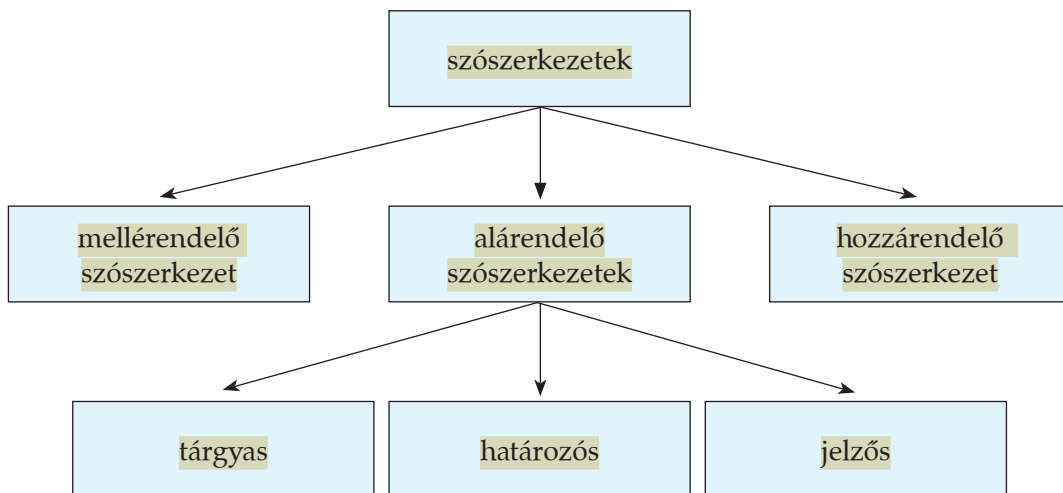
4. EGYSÉG

1. FELADAT

RENDSZEREZŐ KÉPESSÉG – HIERARCHIKUS OSZTÁLYOZÁS

Az alább felsorolt fogalmakat írd be az ábra megfelelő helyére!

szószervezetek tárgyas hozzárendelő szószervezetek alárendelő szószervezetek
határozós jelzős mellérendelő szószervezetek

2. FELADAT

DEDUKTÍV GONDOLKODÁS – ELŐRELÉPŐ KÖVETKEZTETÉS

Írd a pontsorra a következtetést!

A fő mondatrészek vagy hozzárendelő, vagy alárendelő, vagy mellérendelő szószervezetet alkothatnak. Az alany fő mondatrész, tehát a mondatban alkothat: hozzárendelő vagy alárendelő vagy mellérendelő szószervezetet.

2. FELADAT

INDUKTÍV GONDOLKODÁS – ANALÓGIÁK KÉPZÉSE

Válaszd ki, melyik illik a pontsorra, majd írd be!

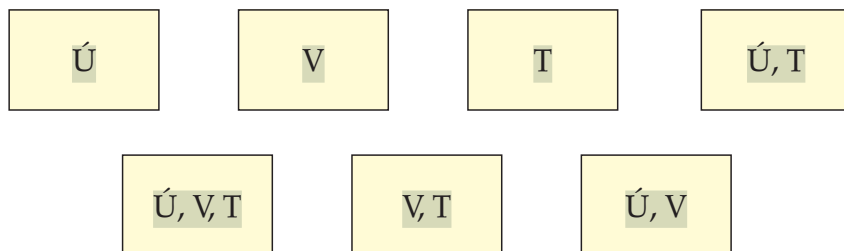
alany
hozzárendelő szószervezet
tárgy
mellérendelő szószervezet

4. FELADAT

KOMBINATÍV KÉPESSÉG – ÖSSZES RÉSZHALMAZ KÉPZÉSE

Péter és Pali a balatoni nyaralás előtt azt is megtervezték, hogy sokat fognak sportolni az együtt eltöltött idő alatt: úsznak (Ú), vitorláznak (V), túráznak (T). Ehhez egy táblázatban tervet készítettek. A hét minden napján sportolnak valamit, azonban nincs két olyan nap, amikor ugyanazokat a tevékenységeket végeznék.

Te is készíts számukra egy lehetséges tervet!

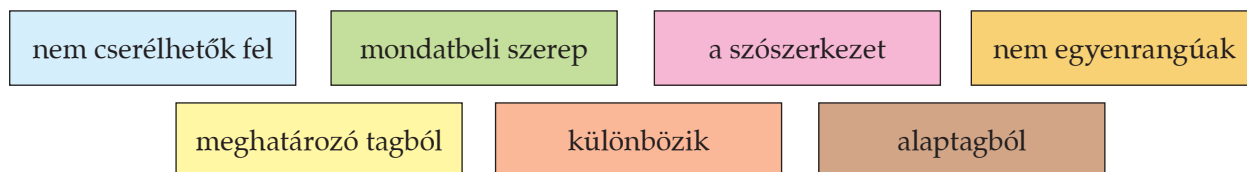
Fogalmazz egy mondatot arról a napról, amikor többfélét sportolnak úgy, hogy a mondatban *halmozott állítmány* legyen!

Megoldás: A két jó barát szombaton vitorlázott és túrázott. Bármely jó megoldás elfogadható.

5. EGYSÉG

1. FELADAT RENDSZEREZŐ KÉPESSÉG – DEFINIÁLÁS

A felsorolt kifejezések segítségével fogalmazd meg, mi az alárendelő szó szerkezet!

Az alárendelő szó szerkezet olyan szó szerkezet, amely alaptagból és meghatározó tagból áll, tagjai nem egyenrangúak, nem cserélhetők fel, mondatbeli szerepük különbözik.

2. FELADAT DEDUKTÍV GONDOLKODÁS – LÁNCKÖVETKEZTETÉS

Péter és Pali is kitalált egy ügyes feladványt, amelyben be kell fejezni a mondatot.

Írd a pontsorra a helyes választ!

Ha egy szó hozzárendelő szó szerkezet része, akkor bővíthető.

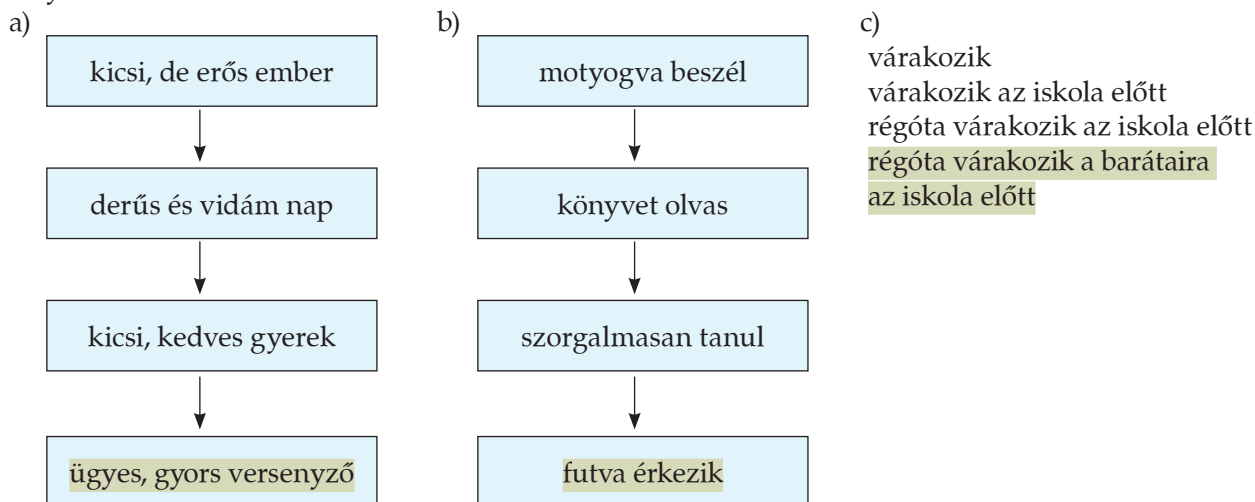
Ha ez a szó bővíthető, akkor alárendelő szó szerkezetet is alkothat.

Tehát ha egy szó hozzárendelő szó szerkezet része, akkor alárendelő szó szerkezetet is alkothat.

3. FELADAT INDUKTÍV GONDOLKODÁS – ANALÓGIÁK; SOROZATOK KÉPZÉSE

Milyen szabályosság figyelhető meg a szó szerkezetek váltakozásában!

Folytasd a sort!

a) Bármilyen mellérendelő szó szerkezet jó.

b) Bármilyen alárendelő szó szerkezet elfogadható.

Mindig + egy bővítményt fűzünk az előzőhöz, bármilyen lehet a bővítmény, akár mellérendelőt is el lehet fogadni.

4. MODUL

A TÁRGYAS SZÓSZERKEZET JELLEMZŐI

BEVEZETŐ

- A tárgyias szószerkezet témához tartozó feladatokat nem csak a tárgy témakörében, de a határozók tanításakor is el lehet végeztetni.
- A tárgyias szószerkezetről szóló bevezető szöveg sem tartalmaz minden ismeretet a témáról, csak összefoglalása a legfontosabb tudnivalóknak. A feladatok elvégzéséhez azonban elegendő ismeretet nyújt.

FEJLESZTENDŐ KÉPESSÉGEK

Kompetencia– komponens	1. egység	2. egység	3. egység	4. egység	5. egység
Rendszerező képesség					
Halmazképzés, besorolás					
Definiálás	+				+
Felosztás		+			
Sorképzés, sorképző osztályozás			+		
Hierarchikus osztályozás				+	
Kombinatív képesség					
Permutálás					
Variálás		+			
Kombinálás	+				
Összes részhalmaz képzése					+
Descartes– szorzat képzése			+	+	
Deduktív gondolkodás					
Kapcsolás					
Választás	+				
Feltételképzés		+			
Előrelépő következtetés					
Visszalépő következtetés			+		
Választó következtetés				+	
Lánckövetkeztetés					+
Kvantorok					
Induktív gondolkodás					
Kizárás	+				
Átkódolás		+			+
Analógiák képzése			+		
Sorozatok képzése				+	

A TÁRGYAS SZÓSZERKEZET

A tárgy a *kit?, mit? (kiket?, miket?)* kérdésre felelő mondatrész, a mondat egyik bővítője. A tárgy asz szerkezet az alárendelő szószerkezetek egyik fajtája.

Cselekvésünk a valóságban gyakran irányul valamilyen dologra, sokszor létrehoz, eredményez valamit. A cselekvés megnevezése egyedül az igével nem mindig elegendő. Nem elég, ha csak azt mondom: *Kata leteszi a..... Anya megsüti a..... Azt is meg kell mondanom, mit tesz le, mit süt meg.*

A tárgy azt jelöli meg, hogy a cselekvés kire, mire irányul, vagy mit eredményez. Ezért szoktak beszélni a tárgy jelentése alapján iránytárgyról vagy eredménytárgyról.

A tárgy ragja : -t, pl.: labdát (de nem minden tárgy ragos pl.: engem).

A tárgyas szószerkezet alaptagja leggyakrabban az igei állítmány vagy igenévvel kifejezett mondatrész.

A tárgy logikai szempontból lehet *határozott és határozatlan*. Ha a tárgy határozott, akkor az ige határozott, azaz tárgyas ragozású.

Ha az igehez semmilyen tárgy sem kapcsolódik, vagy határozatlan tárgy a bővítője, akkor általános ragozású az ige:

– általános ragozású az ige	– határozott (tárgyas) ragozású
– levelet írok	– a levelet írom
– egy képet festesz	– azt a képet fested
– valakit hív	– Katát hívja

A tárgy jellegzetes szófaja a főnév, de melléknév, számnév, névmás is lehet a mondat tárgya, ha azokat alkalmilag főnévi értelemben használjuk.

Például: Megvettem az *ajándékot*.

A *legnagyobb*at választottam.

Kettőt kérek.

Azt gondoltam. *Kit* keresel? *Téged* kérlek meg.

A főnévi igenév tárgyként nem veszi fel a -t ragot.

Például: Szeretek *énekelni*.

1. EGYSÉG

1. FELADAT RENDSZEREZŐ KÉPESSÉG – DEFINIÁLÁS

Az alábbi kifejezések felhasználásával fogalmazd meg, mi a tárgy!

a cselekvés mire irányul	a cselekvés mit eredményez	bővítmény	a cselekvés kire irányul
--------------------------	----------------------------	-----------	--------------------------

A tárgy olyan bővítmény, amely azt nevezi meg, hogy a cselekvés kire, mire irányul, vagy a cselekvés mit eredményez.

2. FELADAT KOMBINATÍV KÉPESSÉG – KOMBINÁLÁS

Baláznak nagyon tetszik az osztálytársa, Ildi. Azon tanakodik, miként adja Ildi tudtára, hogy tetszik neki? Vegyen virágot? Írjon egy levelet? Esetleg készítse el a leckéjét? Nem bíz semmit a véletlenre, a három tervből egyszerre kettőt vet be a hódítás során.

Melyik kettőt választhatta?

Írd a négyzetekbe az egyes ötleteket!

virág	levél	virág	lecke
	levél	lecke	

3. FELADAT INDUKTÍV GONDOLKODÁS – KIZÁRÁS

Áthúzással jelöld meg, melyik nem illik a sorba! Szóban indokold meg a választásodat!

a) mondja a verset tud gitározni megkeresi a lehetőséget felhívja a tudakozót

b) ebédet rendel tudja a választ lenyírja a füvet téged keres felteszi a lemezt

a) nem határozott a tárgy, -t rag nélküli

b) -t rag nélküli a tárgy

4. FELADAT

DEDUKTÍV GONDOLKODÁS – VÁLASZTÁS

Ildit és Balázst benevezte az osztályfőnök egy nyelvtan versenyre. Az első forduló logikai feladványai először meglepték a versenyzőket, később azonban már maguk is megpróbálták hasonlót készíteni. Az alábbiakban ezeket olvashatod.

Ildiék első feladata így szólt:

Fejtsétek meg, hogy a táblázatban felsorolt esetek közül mikor igaz a következő kijelentés:

Egy tárgy vagy csak iránytárgy, vagy csak eredménytárgy.

Írj egy X jelet a táblázat megfelelő cellájába!

ÁLLÍTÁS	IGAZ	HAMIS
Egy adott mondatban a tárgy iránytárgy és eredménytárgy egyszerre.		X
Egy adott mondatban a tárgy egyszerre nem lehet iránytárgy és eredménytárgy.	X	
Egy adott mondatban a tárgy iránytárgy és nem eredménytárgy.	X	
Egy adott mondatban a tárgy se nem iránytárgy, se nem eredménytárgy.		X

A feladat megoldása során célszerű felhívni a figyelmet a „vagy csak” kötőszóra, ill. az így létrejövő grammatikai, logikai, jelentésbeli következményekre.

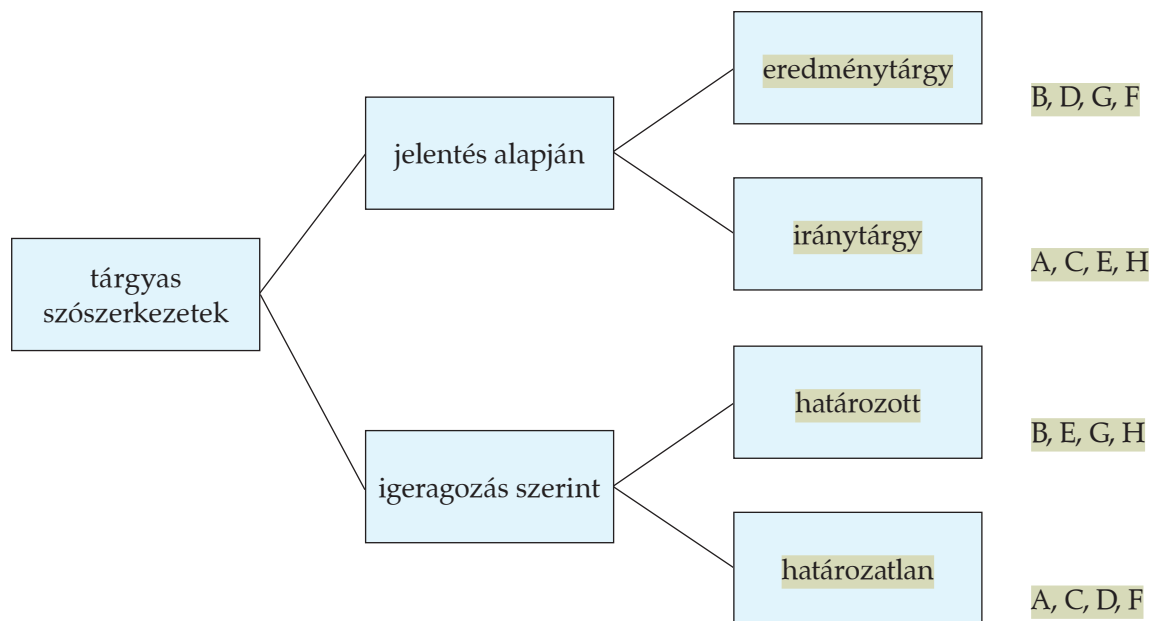
2. EGYSÉG

1. FELADAT

RENDSZEREZŐ KÉPESSÉG – FELOSZTÁS

Csoportosítsd a példákat, majd nevezd meg a tárgy fajtáit! A szó szerkezetek betűjelét írd a megfelelő helyre!

- A) vendéget vár
- B) köti a sálat
- C) mesét mondok
- D) ruhát varr
- E) kérdezem a címet
- F) tervet rajzol
- G) sütöm a húst
- H) keresi a megoldást

2. FELADAT

KOMBINATÍV KÉPESSÉG – VARIÁLÁS

Balázs és Ildi a nyelvtanverseny óta barátok lettek, és nyáron együtt fognak nyaralni a fiú családjával.

Milyen programokat szervezzenek? Ildi szeret táncolni (T). Balázs kedveli a strandot (S), és mindketten szívesen néznek filmeket (F).

Hogyan szervezze Balázs a programokat úgy, hogy egy nap csak kettőre kerüljön sor, de délelőtt és délután különböző tevékenységeket próbáljanak ki?

Írd a téglalapokba az egyes ötletek betűjelét!

T	S	S	F	F	S
T	F	S	T	F	T

3. FELADAT

DEDUKTÍV GONDOLKODÁS – FELTÉTELKÉPZÉS

Nyaraláskor egy este összeült a család, és Ildi apukája viccelődve így szólt a gyerekekhez:

No, ti versenygyőztesek! Én is adok nektek egy feladványt. Fejtsétek meg, hogy mikor igaz a következő állítás!

Az ige akkor és csak akkor tárgyas ragozású, ha határozott tárgy kapcsolódik hozzá.

Írj egy X jelet a táblázat megfelelő cellájába!

ÁLLÍTÁS	IGAZ	HAMIS
Az ige tárgyas ragozású, és a tárgy határozott.	X	
Az ige nem tárgyas ragozású, és a tárgy határozott.		X
Az ige nem tárgyas ragozású, és a tárgy határozott.	X	
Az ige tárgyas ragozású, és a tárgy nem határozott.		X

4. FELADAT

INDUKTÍV GONDOLKODÁS – ÁTKÓDOLÁS

Írd a szó szerkezet mellé a megfelelő párt!

leckét írok	→	a leckét írom
olvasok egy cikket	→	olvasom a cikket
keresek valamit	→	keresem a tollamat
gyümölcsöt szedek	→	a gyümölcsöt szedem
tanulok egy verset	→	tanulom a verset
várok valakit	→	várom édesanyámat

Ha határozott tárgyat kapcsolunk az igéhez, az ige határozott ragozású lesz.

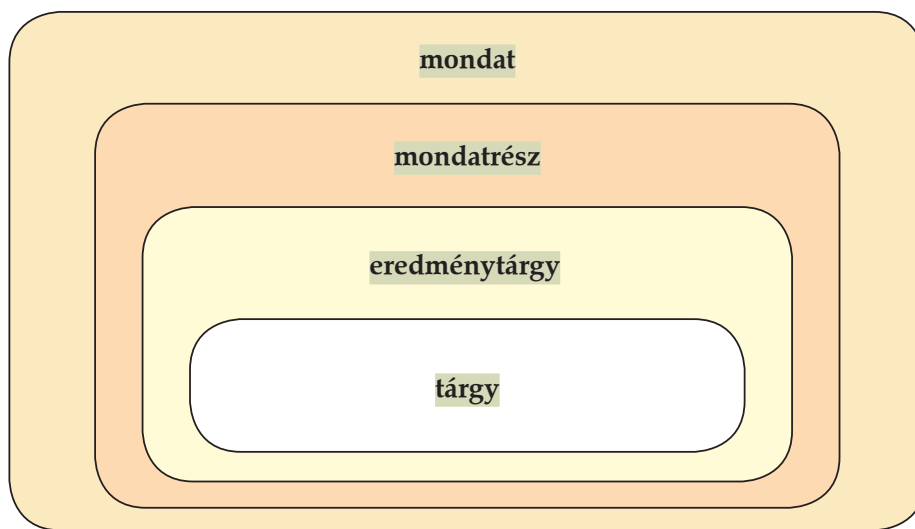
3. EGYSÉG

1. FELADAT

RENDSZEREZŐ KÉPESSÉG – SORKÉPZŐ OSZTÁLYOZÁS

Írd az ábrába az alábbi fogalmakat!

mondatrész tárgy eredménytárgy mondat

2. FELADAT

DEDUKTÍV GONDOLKODÁS – VISSZALÉPŐ KÖVETKEZTETÉS

Írd a pontsorra a helyes befejezést!

Ha az ige általános ragozása, akkor határozatlan tárgy a bővítménye.

Most nem határozatlan tárgy a bővítmény, tehát az ige nem általános ragozása.

3. FELADAT

INDUKTÍV GONDOLKODÁS – ANALÓGIÁK KÉPZÉSE

Válaszd ki, melyik illik a pontsorra, majd írd le!

alany

bővítmény

iránytárgy

alaptag

2. FELADAT

KOMBINATÍV KÉPESSÉG – DESCARTES-SZORZAT KÉPZÉSE

Ildi és Balázs ősszel elvállalta, hogy segíteni fogják egyik osztálytársukat, Ágit a tanulásban. Egyik alkalommal a következő feladványt adták a lánynak:

„Két halmazt látsz. Az egyikbe igéket írtunk, a másikba az igékhez tartozó tárgyakat. Hozz létre párokat!”

Segíts Áginak megoldani a feladatot!

IGÉK		TÁRGY	
írnék fessünk		verset képet újságot	
Cselekedjünk	Mit?	Cselekedjünk	Mit?
írnék	verset	fessünk	verset
írnék	képet	fessünk	képet
írnék	újságot	fessünk	újságot

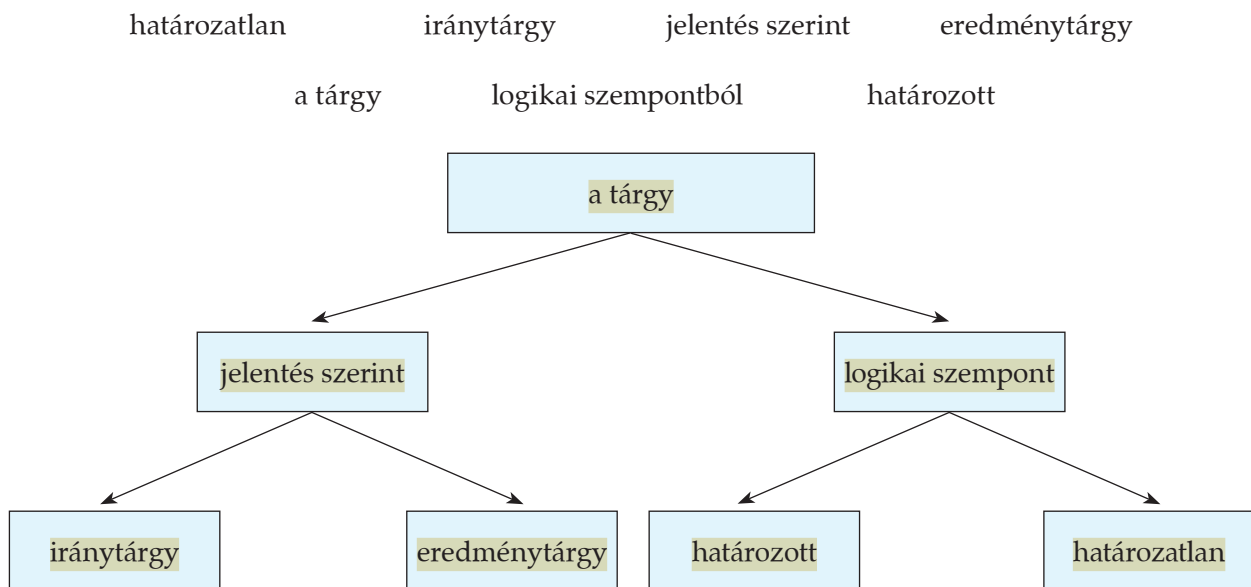
Melyik szó szerkezet az, amit a hétköznapi beszédben is használunk? **írnék újságot, fessünk képet, írnék verset**

4. EGYSÉG

1. FELADAT

RENDSZEREZŐ KÉPESSÉG – HIERARCHIKUS OSZTÁLYOZÁS

Írd be az ábra megfelelő helyére az alább felsoroltakat!

2. FELADAT

DEDUKTÍV GONDOLKODÁS – VÁLASZTÓ KÖVETKEZTETÉS

Írd a pontsorra a helyes következtetést!

Az állítmányhoz vagy határozott, vagy határozatlan tárgy kapcsolódik.
Most nem határozott tárgy kapcsolódik hozzá, tehát **a tárgy határozatlan.**

3. FELADAT

INDUKTÍV GONDOLKODÁS – SOROZATOK KÉPZÉSE

Folytasd a sort, legalább két példát írd!

megoldja a feladatot szeret énekelni írja a leckét tud táncolni
 lefesti a tájat mer kérdezni

Megoldás: -t ragoz tárgyas szó szerkezetet főnévi igenévvel kifejezett tárgy követ.

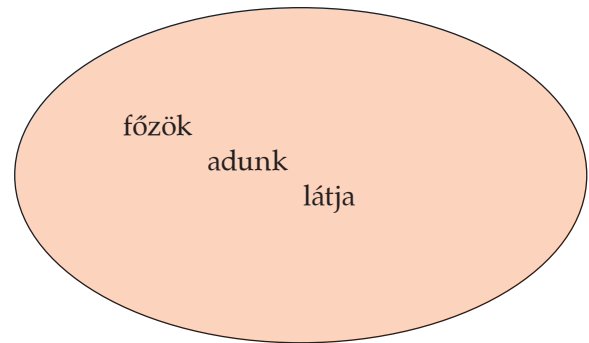
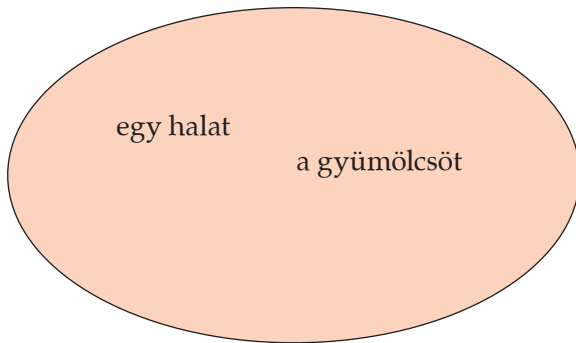
fát ültet engem szólít vizet kér emeld a lábad virágot szed,
 hibáztatja magát

Megoldás: -t ragoz tárgyas szó szerkezetet jelöletlen tárgy követ.

4 FELADAT

KOMBINATÍV KÉPESSÉG – DESCARTES-SZORZAT KÉPZÉSE

Írd a pontsorra a két halmaz szavaiból képezhető összes tárgyas szó szerkezetet!

egy halat főzők

a gyümölcsöt főzők

egy halat adunk

a gyümölcsöt adunk

egy halat látja

a gyümölcsöt látja

Húzd alá a helyes megoldásokat! Indokold válaszod!

5. EGYSÉG

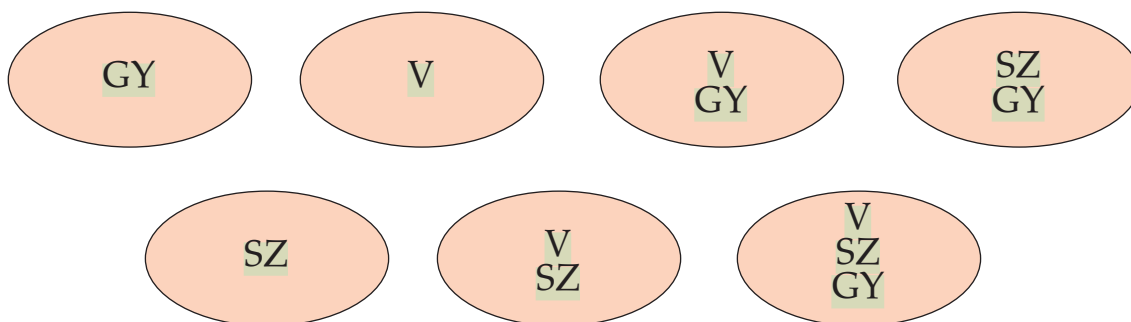
1. FELADAT

KOMBINATÍV KÉPESSÉG – ÖSSZES RÉSZHALMAZ KÉPZÉSE

Ha hűvösebb az idő, jólesik egy kicsit kirándulni. Balázs és Ildi a barátaikkal túrázni készül. Mit vigyennek magukkal? Csak a legfontosabbakat: vizet (V), szendvicset (SZ) és gyümölcsöt (GY). Segítségként Éva mindegyikből több kisebb csomagot készített. Az útravaló elosztásánál azonban kisebb vita támadt a fiatalok között.

Segíts nekik! Hogyan osszák szét a csomagokat a hét résztvevő között úgy, hogy senkinek se legyen a táskájában ugyanaz? Az erősebbek nemcsak egy, hanem akár több csomagot is eltehetnek a hátizsákba.

Írd a halmazokba, milyen útravalók lehetnek a csomagokban! A megoldásnál betűjeleket használj!

2. FELADAT

RENDSZEREZŐ KÉPESSÉG – DEFINIÁLÁS

Az alábbi kifejezések felhasználásával fogalmazd meg, mi a tárgyias szó szerkezet!

igei állítmány

alaptagja

alárendelő szerkezet

igenévvvel kifejezett mondatrész

A tárgyias szó szerkezet olyan alárendelő szó szerkezet, amelynek alaptagja az igei állítmány vagy igenévvvel kifejezett mondatrész.

3. FELADAT

DEDUKTÍV GONDOLKODÁS – LÁNCKÖVETKEZTETÉS

Írd a pontsorra a helyes következtetést!

Ha az ige tárgyias ragozású, akkor határozott tárgy kapcsolódik hozzá.

Ha határozott tárgy kapcsolódik egy igehez, akkor általában határozott névelőt kap a tárgy.

Tehát ha az ige tárgyias ragozású, akkor általában határozott névelőt kap a tárgy.

4. FELADAT

INDUKTÍV GONDOLKODÁS – ÁTKÓDOLÁS

Alakítsd át a mondatot a példának megfelelően!

A költő *megírja* a verset..

→ Az előadóművész *szavalja* a verset.

A festőművész *alkotja* a képet.

→ *A látogató nézi* a képet.

Családunk új házat *épít*.

→ Családunk új házat *keres*.

Megoldás: eredménytárgy – iránytárgy

5. MODUL

A SZÓÖSSZETÉTELEK

BEVEZETŐ

A szóösszetételek témaköre a gondolkodás fejlesztésére is rengeteg lehetőséget kínál. A témakör a tanulók körében is népszerű, így mód van rá, hogy a tanév során megfelelően szétosztva sor kerüljön ezekre a feladatokra. Azért is inkább figyelmükbe ajánljuk a témakörrel való foglalkozást, mert a feladatok jelentős része a nyelvtani ismereteket is elmélyíti.

FEJLESZTENDŐ KÉPESSÉGEK

Kompetencia– komponens	1. egység	2. egység	3. egység	4. egység	5. egység
Rendszerező képesség					
Halmazképzés, besorolás					
Definiálás	+				+
Felosztás		+			
Sorképzés, sorképző osztályozás			+		
Hierarchikus osztályozás				+	
Kombinatív képesség					
Permutálás					
Variálás		+			
Kombinálás	+				
Összes részhalmaz képzése					+
Descartes– szorzat képzése			+		
Deduktív gondolkodás					
Kapcsolás					
Választás	+				
Feltételképzés		+			
Előrelépő következtetés					
Visszalépő következtetés			+		
Választó következtetés				+	
Lánckövetkeztetés					+
Kvantorok					
Induktív gondolkodás					
Kizárás	+				
Átkódolás		+		+	+
Analógiák képzése			+		
Sorozatok képzése				+	+

A SZÓÖSSZETÉTELEK

A szóösszetétel a szóalkotásnak a legtermékenyebb módja.

Szóösszetételnek nevezzük azt a szóalkotási módot, amelynek segítségével két szót egyetlen új szóvá illesztünk össze (*fény + kép = fénykép*). Az így keletkezett nyelvi egység neve: összetett szó. Az összetett szó jelentése más, több vagy kevesebb, mint az alkotó elemek jelentése egyenként.

Az összetett szó részei: előtag + utótag. Az összetett szó alkotóelemei maguk is lehetnek már összetett szavak: *fényképalbum, gyalogátkelőhely*. Az ilyen szóösszetételeket többszörösen összetett szavaknak nevezzük.

A szóösszetételeket két nagy csoportra oszthatjuk: alárendelő szóösszetételek és mellérendelő szóösszetételek.

Az **alárendelő** szóösszetételek két önálló szó összetapadásából keletkeznek. Az előtag az utótagnak alá van rendelve, az utótaggal kérdezni tudunk az előtagra. A kérdésből tudjuk megállapítani, hogy milyen nyelvtani viszony van a tagok között:

- *alanyi* pl. napsütötte (mi sütötte?), szavahihető
- *tárgyas* pl. világjáró (mit járó?), egyetért
- *határozós* pl. fülbemászó, földönfutó
- *jelzős* pl. narancssárga, barátfüle, háztető

Vannak olyan alárendelő szóösszetételek, amelyekben nem tudjuk pontosan meghatározni, hogy milyen nyelvtani viszony van a tagok között, csak hosszabb körülírással tudjuk a jelentést megmagyarázni, ezeket a szóösszetételeket *jelentéstömörítő* szóösszetételeknek nevezzük. Pl.: csigalépcső (csiga alakú lépcső), zenegép, villanyszámla, házasságlevél.

A **mellérendelő** szóösszetétel tagjai azonos szófajúak, egyenrangúak, nem lehet kérdezni az utótagból az előtagra pl.: hírnév, adásvétel, búbánat, rúgkapál, tarkabarka.

A mellérendelő összetett szavakat aszerint csoportosítjuk, hogy miként alkotjuk őket:

- *valódi* mellérendelő szóösszetételt két önálló szó összekapcsolásával alkotunk: adásvétel, szerteszét, búbáj, szóbeszéd
- a *szóismétlések* ugyanannak a szónak a kettőzésével keletkeznek: néha-néha, csak-csak, egy-egy, addig-addig
- az *ikerszók* úgy keletkeznek, hogy az utótagban megismételjük az előtagot, de hangalakbeli különbséggel: ripsz-ropsz, cseng-bong, limlom, locspocs, diribdarab.

1. EGYSÉG

1. FELADAT

RENDSZEREZŐ KÉPESSÉG – DEFINIÁLÁS

Az alábbi kifejezések felhasználásával fogalmazd meg, mi a szóösszetétel!

két vagy több szót

új szó

egyetlen

szóalkotási mód

A szóösszetétel olyan szóalkotási mód, amelynek során két vagy több szót egyetlen új szóvá illesztünk össze, illetve két vagy több szóból egyetlen új szót hozunk létre.

2. FELADAT

KOMBINATÍV KÉPESSÉG – KOMBINÁLÁS

Bence és Boglárka testvérek. Szeretnék szüleiket karácsonyra meglepni néhány általuk készített ajándékkal, de bajba kerültek: a virágcsokor (V), a falinaptár (F) és az asztaldísz (D) összeállítása együtt túl sok időt venne igénybe, ezért csak kettőt készítenek.

Melyik kettőt választhatták a gyerekek?

Írd az üres téglalapokba az egyes ajándékok betűjelét!

V	F	V	D	F	D
---	---	---	---	---	---

3. FELADAT

INDUKTÍV GONDOLKODÁS – KIZÁRÁS

Húzd át, melyik nem illik a sorba! Választásodat szóban indokold meg!

a) dércsípte porlepte hófödte rúgkapál eszeveszett

Mert ez nem alanyos szóösszetétel, hanem valódi mellérendelő.

b) napraforgó földönfutó egyetért messzelátó fülbemászó útonálló

Mert ez nem határozós szóösszetétel, hanem tárgyas.

4. FELADAT

DEDUKTÍV GONDOLKODÁS – VÁLASZTÁS

Bence és Boglárka élete egy idő óta alaposan megváltozott. Ennek oka, hogy a mama minden ebédhez mellékelte egy logikai feladványt. A gyerekek egy hónap múlva osztályelsőkk lettek...

Az alábbiakban az anyuka egyik ötletes feladványát olvashatod. Oldd meg!

Fejtsétek meg, hogy a táblázatban felsorolt esetek közül mikor igaz a következő kijelentés:

EGY ÖSSZETETT SZÓ VAGY CSAK ALÁRENDELŐ, VAGY CSAK MELLÉRENDELŐ.

Tegyétek egy X jelet a táblázat megfelelő cellájába!

ÁLLÍTÁS	IGAZ	HAMIS
Egy összetett szó egyszerre alárendelő és mellérendelő is.		X
Egy összetett szó alárendelő, de nem mellérendelő.	X	
Egy összetett szó se nem alárendelő, se nem mellérendelő.		X
Egy összetett szó mellérendelő, de nem alárendelő.	X	

2. EGYSÉG

1. FELADAT

RENDSZEREZŐ KÉPESSÉG – FELOSZTÁS

Képezz három csoportot az alábbi szavakból!

Nevezd meg az egyes csoportokat!

néha-néha	tarkabarka	hírnév	irkafirka	ikerszó	dúsgazdag
		icipici	addig-addig		

<div style="border: 1px solid black; padding: 5px; width: fit-content; margin: 0 auto;">szóismétlés</div> <div style="border: 1px solid black; border-radius: 50%; padding: 20px; width: 200px; height: 100px; margin: 10px auto; text-align: center;"> néha-néha addig-addig </div>	<div style="border: 1px solid black; padding: 5px; width: fit-content; margin: 0 auto;">valódi mellérendelés</div> <div style="border: 1px solid black; border-radius: 50%; padding: 20px; width: 200px; height: 100px; margin: 10px auto; text-align: center;"> dúsgazdag hírnév </div>	<div style="border: 1px solid black; padding: 5px; width: fit-content; margin: 0 auto;">ikerszó</div> <div style="border: 1px solid black; border-radius: 50%; padding: 20px; width: 200px; height: 100px; margin: 10px auto; text-align: center;"> tarkabarka icipici irkafirka </div>
--	--	---

2. FELADAT

KOMBINATÍV KÉPESSÉG – VARIÁLÁS

Az alábbi három szóból alkoss minél több kéttagú összetételt! Írd a pontsorra a megoldást!

táska, öv, csat

táskaöv, táskacsat, övtáska, övcsat, csattáska, csatöv

Húzd alá a helyes alakokat!

3. FELADAT

DEDUKTÍV GONDOLKODÁS – FELTÉTELKÉPZÉS

Bence mamája rejtvényekkel szórakoztatta a gyerekeket. A második napi rejtvény a következő volt:

AZ ÖSSZETETT SZÓ AKKOR ÉS CSAK AKKOR MELLÉRENDELŐ, HA AZ ÖSSZETÉTEL TAGJAI EGYENRANGÚAK.

Boglárka most is azonnal rávágta, hogy ő ismer olyan mellérendelő szót, aminek a tagjai nem egyenrangúak. Bence természetesen vitába szállt vele.

Te kinek adsz igazat? Karikázd be az igaz és húzd át a hamis állítás betűjelét!

- A) Az összetett szó nem mellérendelő, és az összetétel tagjai egyenrangúak.
- B) Az összetett szó mellérendelő, és az összetétel tagjai egyenrangúak.
- C) Az összetett szó mellérendelő, és az összetétel tagjai nem egyenrangúak.
- D) Az összetett szó nem mellérendelő, és az összetétel tagjai sem egyenrangúak.

4. FELADAT

INDUKTÍV GONDOLKODÁS – ÁTKÓDOLÁS

A megadott minta alapján folytasd a sort!

fénykép – képkéret – keretszám – számnév – névnap – napfény

szókép – képtár – tárhely – helynév – névszó

jégeső – esőkabát – kabátzseb – zsebóra – óramű – műjég

Sok más megoldás elfogadható, az összetett szavak láncolata lehet több vagy kevesebb is, az a lényeg, hogy a végén az összetett szó utótagja a **szó**, illetve a **jég** legyen. A feladat nem könnyű, ezért nem baj, ha csak egyik sort sikerül megoldani.

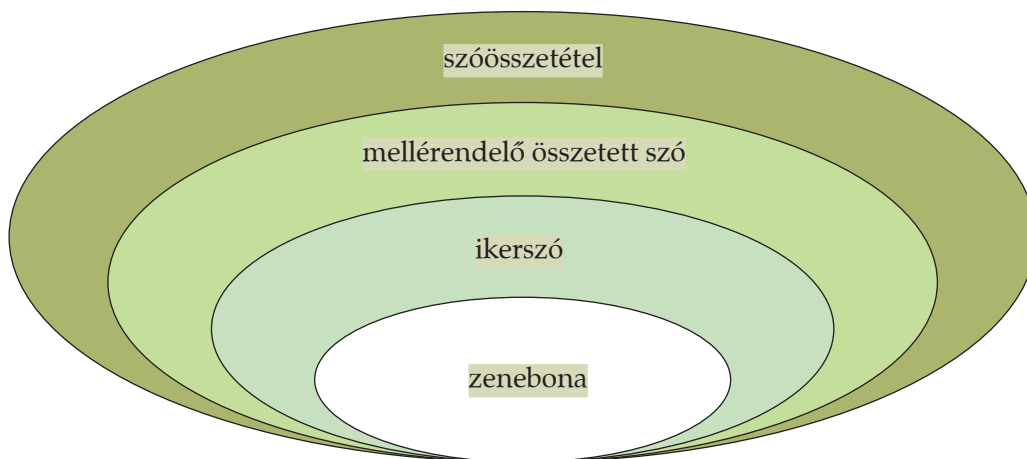
3. EGYSÉG

1. FELADAT

RENDSZEREZŐ KÉPESSÉG – SORKÉPZŐ OSZTÁLYOZÁS

Az alábbi szavakat és nyelvtani fogalmakat írd be az ábra megfelelő helyére!

ikerszó szóösszetétel mellérendelő összetett szó zenebona

2. FELADAT

INDUKTÍV GONDOLKODÁS – ANALÓGIÁK KÉPZÉSE

a) Válaszd ki, melyik illik az üres téglalapba, majd írd le!

szóismétlés
 mellérendelő szóösszetétel
 jelzős szóösszetétel
 valódi szóösszetétel

A mellérendelő szóösszetétel a helyes válasz, bár valódi szóösszetétel is.

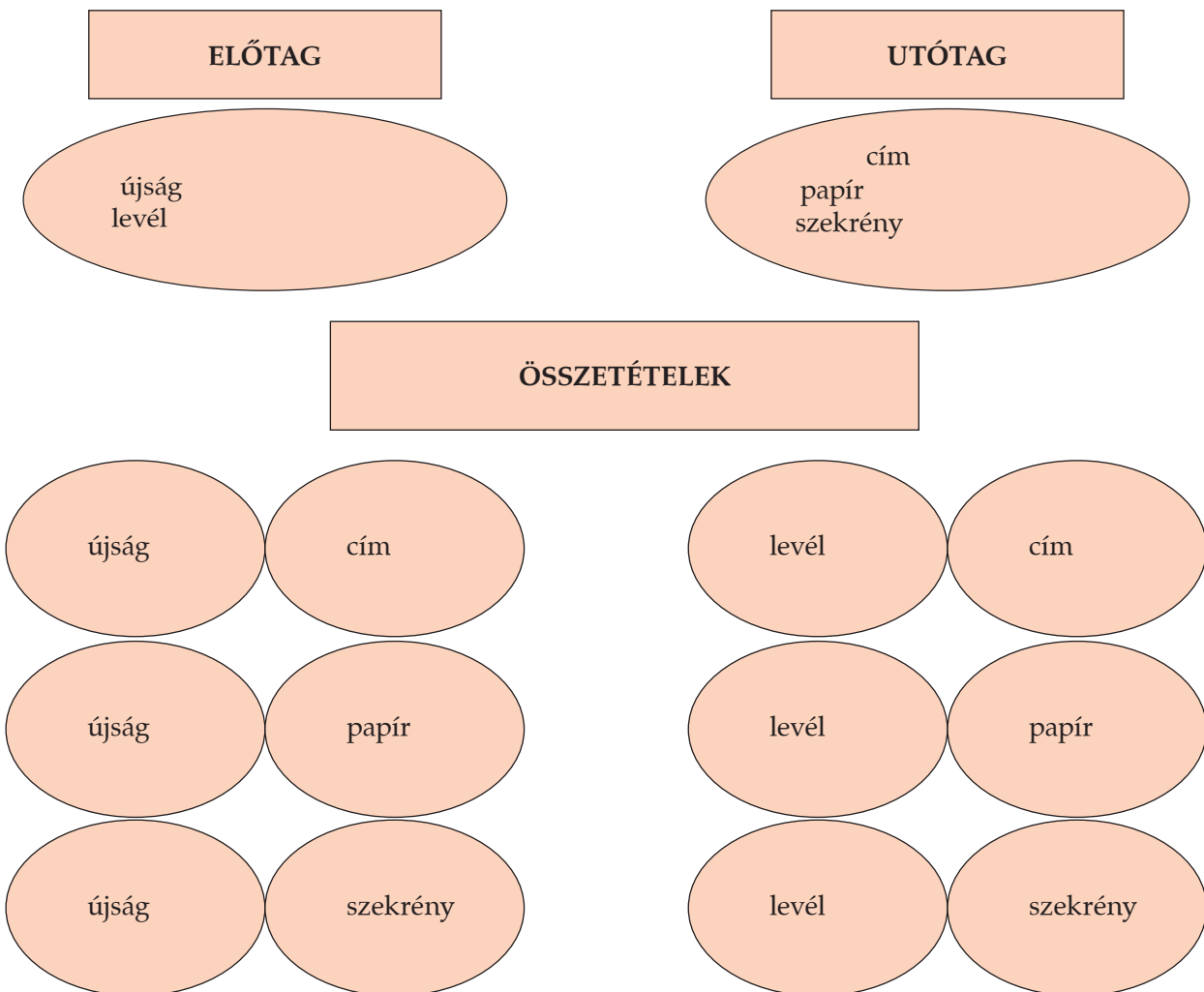
szóalkotási mód
 alárendelt szóösszetétel
 mellérendelt szóösszetétel
 tárgyas szóösszetétel

3. FELADAT

KOMBINATÍV KÉPESSÉG – DESCARTES-SZORZAT KÉPZÉSE

Boglárka az iskolában az összetett szavakról tanult, ezért testvére, Bence egy rejtvényt eszelt ki számára. Két halmazba szavakat írt, és megkérte hűgát, alkosson a megadott szavakból minél több értelmes, két tagból álló összetételt. Boglárka nem tudta, melyik összetétel értelmes, ezért megpróbált mindent összekapcsolni.

Alkoss a megadott szavakból minél több összetételt!

Írd a valódi összetételeket a pontsorra!

(Valódi összetétel: újságcím, levélcím, újságpapír, levélpapír, levélszekrény)

4. FELADAT

DEDUKTÍV GONDOLKODÁS – VISSZALÉPŐ KÖVETKEZTETÉS

Az újabb rejtvényt már Boglárka tette fel. Fejezd be a mondatot!

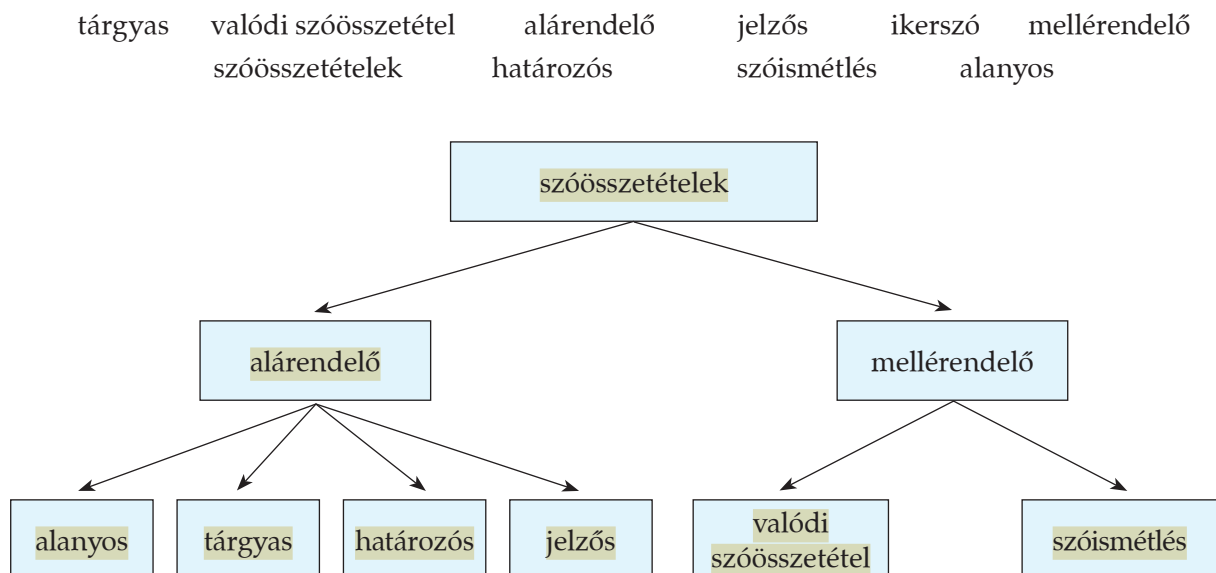
Ha a szóösszetétel alárendelő, akkor lehet kérdezni az utótaggal az előtagra. Most nem lehet az utótaggal az előtagra kérdezni, tehát a szóösszetétel nem alárendelő.

4. EGYSÉG

1. FELADAT

RENDSZEREZŐ KÉPESSÉG – HIERARCHIKUS OSZTÁLYOZÁS

Írd be az ábrába a felsorolt nyelvtani fogalmakat!

2. FELADAT

DEDUKTÍV GONDOLKODÁS – VÁLASZTÓ KÖVETKEZTETÉS

Írd a pontsorra a helyes befejezést!

Ha az összetett szó jelzős alárendelés, akkor az összetétel minőségjelzős vagy mennyiségjelzős vagy birtokos jelzős.

A vizsgált összetett szó nem mennyiségjelzős és nem minőségjelzős, tehát **birtokos jelzős alárendelés**.

3. FELADAT

INDUKTÍV GONDOLKODÁS – SOROZATOK KÉPZÉSE; ÁTKÓDOLÁS

Folytasd a szóösszetételek sorát legalább két, három szóval!

a) kencefice, háztető, limlom, repülőtér , pl.: **dínomdánom, napsütés**

(Megoldás: ikerszó, alárendelő szóösszetétel.....)

b) vas, vasút, vasútvonal, vasútvonal-fejlesztés

tűz pl.: **tűzoltó, tűzoltóautó, tűzoltóautó-vezető**

Megoldás: egyszerű szóból összetett szó képzése, majd továbbképzett szó...

5. EGYSÉG

1. FELADAT

RENDSZEREZŐ KÉPESSÉG – DEFINIÁLÁS

Az alábbi kifejezések felhasználásával fogalmazd meg, mi az ikerszó!

Az ikerszó olyan mellérendelő szóösszetétel, amelyben bizonyos hangalakbeli különbséggel megismételjük az utótagban az előtagot.

2. FELADAT

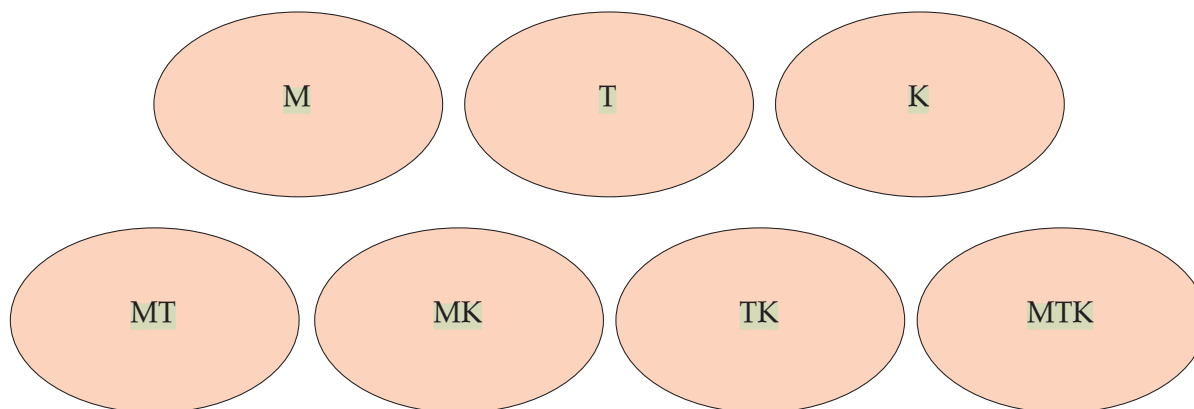
KOMBINATÍV KÉPESSÉG – ÖSSZES RÉSZHALMAZ KÉPZÉSE

Bence és Boglárka szeretnek rejtvényeket írni. Boglárka például osztálytársai számára a következő játékos fejtörőt eszelte ki:

Mókus család kedvence a mogyorókrémes torta. Hiába készített azonban Mókus mami minden nap ebből a finomságból, sosem tudta megtölteni a hét mókuskölyök gyomrát, és a menü is unalmas volt egy idő után.

Segíts Mókus maminak! Hogyan állítsa össze a heti étrendet minél változatosabban úgy, hogy a 3 alapanyag (mogyoró: **M**, torta: **T**, krém: **K**) valamelyike vagy a belőlük készült étel szerepeljen benne?

Írd a halmazokba az alapanyagok vagy az elkészült étel nevének kezdőbetűjét!

3. FELADAT

DEDUKTÍV GONDOLKODÁS – LÁNCKÖVETKEZTETÉS

Írd a pontozott sorra a helyes befejezést!

Ha a szóösszetétel alárendelő, akkor az utótaggal kérdezni tudunk az előtagra.

Ha az utótaggal kérdezni tudunk az előtagra, akkor meg tudjuk állapítani a nyelvtani viszonyt a tagok között.

Tehát ha az összetétel alárendelő, akkor **meg tudjuk állapítani a nyelvtani viszonyt a tagok között.**

4. FELADAT

INDUKTÍV GONDOLKODÁS – ÁTKÓDOLÁS, SOROZATOK KÉPZÉSE

Figyeld meg, miként alkottunk szavakat! Alkoss te is szavakat!

a) énekkar → karének

házsor → **sorház**

vízálló → **állóvíz**

b) fénykép → képkeret → keretszám →

..... → →

Pl.: számjegy, jegyár, árvíz stb.

Megjegyzés: a sorozat bármilyen értelmes szóösszetételek alkotásával tovább folytatható.